

POLITIE EN BEZETTINGSTIJD

Door: drs. J.M. Breukers
conservator

INHOUD	pag.
Bezet!	2
Het Duitse bestuur	2
De Duitse bezettingsmacht en het Duitse repressieapparaat	3
<i>Waffen-SS</i>	3
<i>Ordnungspolizei (Orpo)</i>	3
<i>Sicherheitspolizei (Sipo) en SD</i>	3
De NSB	4
De uitbreiding van de Nederlandse politie	5
Een top voor de politie	6
<i>Het Directoraat-Generaal van Politie</i>	6
<i>De Generale Inspectie der Nederlandse Politie</i>	6
Unificatie en verstatelijking van de politie	7
De gesloten eenheden	9
De oprichting van een nationale recherche	11
Politieke Opsporingsdiensten	13
De politieopleidingen	14
De overname van het vakbondswezen	15
Propaganda in de politiekorpsen	16
De werving van politiemensen voor de SS	17
De zuivering van de politie door de bezetter	17
De deelname van de politie aan de deportatie van de joden	19
<i>Amsterdam</i>	21
De Verordening Organisatie Politie	23
Bovenlokale voorziening voor de politie	23
De zwarte politie	24
Ontregeling van de samenleving en de politie	25
De nadering van de geallieerden	27
De bevrijding	28
De politiezuiivering	29
De bezetting als onverwerkt verleden	30
Excursie: Cor-FC	31
Literatuurlijst	31

POLITIE EN BEZETTINGSTIJD

Bezetting!

Op 10 mei 1940 vielen Duitse troepen Nederland binnen. Na vijf dagen strijd capituleerden de Nederlandse strijdkrachten onder het bevel van generaal Winkelmann. Door het vertrek van de leden van het Koninklijk huis en de regering naar Engeland werden de secretarissen-generaal van de Haagse departementen op slag de in rang hoogste Nederlandse bestuurders.

In 1937 had de regering een richtlijn opgesteld voor het handelen van ambtenaren in geval van een vijandelijke invasie: in functie blijven zolang het belang van het volk daarmee gediend kon worden en de bezetter het Volkenrecht respecteerde.

Nederland kwam onder een civiel Duits bezettingsbestuur dat de opdracht had de exploitatie van Nederland voor de Duitse oorlogvoering te realiseren en de omschakeling van het land in nationaal-socialistische richting vorm te geven. Hitler en de Nazi-top in Berlijn koesterden de hoop het Nederlandse volk, als stamverwant Germaans volk, te winnen voor de "Nieuwe Orde" in Europa. In het civiele bezettingsbestuur vervulden Oostenrijkers belangrijke functies. Zij hadden allen een bijdrage geleverd aan de *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland in 1938 en zouden vast ook kunnen zorgen voor een goede coöperatie met de Nederlandse bestuursorganen en hun topambtenaren.

Voor de bezetter waren [rust en orde](#) in Nederland belangrijk. De oorlog op meerdere fronten om de volledige heerschappij in Europa te verwerven vereiste producten, middelen en mensen in overvloed.

Ook de Nederlandse topambtenaren achtten rust en orde in het land van groot belang om harde Duitse tegenmaatregelen te vermijden en te voorkomen dat hun eigen bestuursposten door stromannen van de bezetter zouden worden ingenomen. Op de departementen overheerste de mening dat, door samenwerking met de bezetter en door op ondergeschikte punten toe te geven, grotere Nederlandse belangen gered konden worden.

Het Duitse bestuur

Bij decreet van 18 mei 1940 werd Nederland onder het bestuur van een Rijkscommissaris gesteld. *Reichskommissar* [Arthur Seyss-Inquart](#) was bevoegd [verordeningen](#) uit te vaardigen, die kracht van wet hadden.

Het hoofd van het Duitse bezettingsbestuur werd bijgestaan door vier *Generalkommissare*:

Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft Hans Fischböck;

Generalkommissar zur besonderen Verwendung Fritz Schmidt, politiek adviseur van Seyss-Inquart en belast met het voeren van propaganda en nazi-partijpolitiek. Schmidt kwam uit Westfalen en was de enige niet-Oostenrijker *im Donauklub*, zoals de groep commissarissen stiekem werd genoemd. Schmidt viel of sprong in juni 1943 tijdens een uitstapje in Frankrijk uit een rijdende trein. De omstandigheden van zijn dood zijn nooit opgehelderd. Hij werd opgevolgd door Generalkommissar Wilhelm Ritterbusch;

Generalkommissar für Verwaltung und Justiz Friedrich Wimmer. Het taakveld bestuur en justitie van Wimmer had een wezenlijke beperking: alle politieaangelegenheden lagen buiten zijn competentie.

Generalkommissar für das Sicherheitswesen Hanns Albin Rauter. Naamwoordelijk was Rauter als commissaris-generaal voor de openbare veiligheid ondergeschikt aan de rijkscommissaris, maar als *Höherer SS- und Polizeiführer* was hij rechtstreeks ondergeschikt aan Heinrich Himmler, *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei*, in Berlijn.

Reichskommissar [Arthur Seyss-Inquart](#) maakte meteen duidelijk dat de handhaving van de openbare rust, orde en veiligheid, voor zover niet van Duitse SS en politietroepen werd gebruik gemaakt, werd opgedragen aan de Nederlandse politie. Die werd echter onder toezicht gesteld van de [Duitse politie](#) en was aan haar aanwijzingen gebonden. Het opsporen en bestrijden van alle handelingen die Rijks- en Duits-vijandig waren, behoorde tot de taak van de Duitse politie.

Rauter had als Hogere SS- en Politieleider het bevel over de SS en de Duitse politie, alsmede het toezicht over de gehele Nederlandse politie, waaraan hij ook de nodige bevelen kon geven. Onder Rauter waren gesteld de *Befehlshaber der Waffen-SS (BdW-SS)*, de *Befehlshaber der Sipo und des SD (BdS)* en de *Befehlshaber der Ordnungspolizei (BdO)*, die zich in het bijzonder met de Nederlandse politie bezig hield. Duitse verbindingsofficieren in de provincies moesten erop toezien dat de belangen van de bezetter naar behoren werden behartigd.

De Duitse bezettingmacht en het Duitse repressieapparaat

De militaire bevelhebber in Nederland, als het ware de Duitse territoriale garnizoenscommandant, was *Wehrmachtbefehlshaber* generaal Friedrich Christian Christiansen. De *Wehrmacht* omvatte *Heer*, *Luftwaffe* en *Kriegsmarine*.

Christiansen (zelf generaal van de *Luftwaffe*) was als militaire bevelhebber ondergeschikt aan de bevelen van het *Oberkommando der Wehrmacht (OKW)*.

In Nederland waren ongeveer 100.000 tot 125.000 man van de *Wehrmacht* gelegerd.

Christiansen gaf, na de aanslag op een Duitse officier bij Putten, de opdracht om een groot deel van de mannelijke inwoners van die plaats te deporteren. Na de oorlog werd hij tot 12 jaar cel veroordeeld wegens deze represaillemaatregel.

Onder het bevel van de Hogere SS- en Politieleider Rauter waren gesteld de *Befehlshaber der Waffen-SS (BdW-SS)*, de *Befehlshaber der Sipo und des SD (BdS)* en de *Befehlshaber der Ordnungspolizei (BdO)*.

Waffen-SS

Behalve troepen van de *Wehrmacht* waren in Nederland ook gevechts- en bewakingstroepen van de *Waffen-SS* gelegerd met een sterkte van rond de 10.000 manschappen. De [Waffen-SS](#) was de militaire poot van de SS, de *Schutzstaffel* van de nazi-partij.

Ongeveer 23.000 Nederlanders namen tijdens de bezetting dienst bij de *Waffen-SS*; meer dan 7000 van hen sneuvelden.

Ordnungspolizei (Orpo)

De *Ordnungspolizei* werd vanwege het grijsgroene uniform (met bruine kraag en mouwomslagen) en felgroene biesen (*Waffenfarbe*) ook [Grüne Polizei](#) genoemd. In Nederland waren 3 tot 6 bataljons van 550 man geplaatst met een totale sterkte van circa 3000 man.

De hoofdtaak van de bataljons was grootschalige fysieke onderdrukking: het neerslaan van onlusten, stakingen en demonstraties, het uitvoeren van razzia's en klopjachten, het transport van groepen gevangenen en het optreden als vuurpelotons. In totaal hebben 16 verschillende *Polizeibataillone* in Nederland dienst gedaan. De *Orpo* bestond in zijn geheel uit circa 100 bataljons.

Sicherheitspolizei (Sipo) en SD

De [Sicherheitspolizei](#) was opgebouwd uit *Kriminalpolizei (Kripo)* en *Geheime Staatspolizei (Gestapo)*; het waren de staatsrecherchediensten van het Duitsland van na 1933, het moment van de machtsovername door de nazi's. De *Sicherheitsdienst (SD)* was de inlichtingendienst van de SS en daarmee een partijorganisatie. In 1936 kreeg in Nazi-Duitsland de SS-politiestaat vorm door de gelijkschakeling van staats- en partijorganisaties en de benoeming van Heinrich Himmler tot hoofd van de SS en chef van de politie.

Voor veel Nederlanders waren Sipo en SD één pot nat: een politieke recherche. In de ["Aanvulling 1941"](#) op de vooroorlogse uitgaven van het Leerboek voor de Politie, nodig geworden door de sinds 10 mei 1940 sterk gewijzigde omstandigheden, worden Gestapo en SD niet eens genoemd. Volgens het boekje bestaat de *Sipo* uit *Kriminalpolizei* en *politische Polizei*.

De sterkte van Sipo en SD in Nederland wordt geschat op 400 tot 700 personen.

In eerste instantie was de Sipo en SD georganiseerd als een *Einsatzgruppe* in Den Haag met vier *Einsatzkommandos* in Groningen, Arnhem, Amsterdam en 's-Hertogenbosch; deze Kommandos werden omgevormd in *Aussendienststellen*, vermeerderd met de standplaatsen Maastricht en Rotterdam.

De SD werkte met Nederlandse *Vertrauensmänner (V-männer)* als agent-provocateur, informanten en infiltranten. De beruchtste van hen was Anton van der Waals (in 1950 ter dood veroordeeld en geëxecuteerd). De Haagse rechercheurs L.A. Poos en M(artin) Slagter waren eveneens zeer berucht en verantwoordelijk voor de arrestatie van talrijke verzetsmensen. Slagter was aanwezig bij de executies bij Woeste Hoeve, na de aanslag op Rauter. Beiden zijn na de oorlog ter dood veroordeeld, maar hun straf werd omgezet in levenslang.

De NSB

Anton Mussert richtte in 1931 met Cornelis van Geelkerken de [Nationaal-Socialistische Beweging \(NSB\)](#) op. Mussert wilde van Nederland een nationaal-socialistische staat maken. Een met Duitsland verbonden, maar zelfstandige staat. Vanwege de fascistische beginselen van de beweging werd het ambtenaren verboden om lid te worden. Door het uniformverbod en weerkorpsenverbod kon de NSB zich niet strijdbaar op straat profileren. Anders dan de situatie voor de fascistten in Duitsland en Italië was geweest ontbrak het in Nederland aan extreemlinkse opposenten om de strijd mee aan te gaan.

Na de Duitse inval verscheen de NSB prominent op straat. Het Duitse bezettingsbestuur verleende Mussert en zijn NSB geen regeringsmacht, maar hief wel het ambtenarenverbod en het uniform- en weerkorpsenverbod voor de NSB op. Het ledental van de NSB steeg van rond de 33.000 in mei 1940 naar 80.000 halverwege de bezetting.

C(ornelis) van Geelkerken was de plaatsvervangend leider van de NSB en “hoofdstormer” van de [Nationale Jeugdstorm](#). Deze jongerenorganisatie van de NSB voor jongens en meisjes tussen de 10 en 18 jaar telde tijdens de bezetting 16.000 leden. De [Weer-Afdeling \(WA\)](#) van de NSB telde circa 8000 leden. Naast deze knokploegen voor agitatie en provocatie op straat ontstond, onder Duitse dwang, binnen de NSB een formatie die ijverde voor Nederlands opgaan als provincie of deelstaat in een toekomstig Groot-Germaans rijk: de Germaanse SS in Nederland. Deze partijelite bleef in aantal klein en omvatte niet meer dan 5000 leden. De wervende kracht van de Germaanse SS bevorderde wel de aanmelding van vrijwilligers voor dienst in de Waffen-SS aan het Oostfront. Ook in België en Noorwegen wisten de Duitsers de oprichting van Germaanse (niet-Duitse) SS-formaties te bewerkstelligen, waarvan eveneens veel leden doorstroomden naar frontdienst in de Waffen-SS.

De NSB'ers werden door het overgrote deel van de bevolking als landverraders geminacht, maar ook gevreesd. De Duitse bezettingsmacht maakte dankbaar gebruik van de collaboratiebereidheid van de NSB maar had weinig vertrouwen in het niveau van de poldernazi's. Gaandeweg de bezetting bleken de NSB en Duitse bezettingsmacht meer en meer tot elkaar veroordeeld.

In mei 1942 werd vanuit de NSB een vrijwillige hulppolitie opgericht, hoofdzakelijk gerekruteerd uit leden van de WA en de Germaanse SS, die een sterkte had van ongeveer 2000 man. Eind 1942 werd deze hulppolitie omgevormd tot de Landwacht met 3000 man in de beroepsdienst en 7000 tot 9000 man in de hulpdienst. De [Landwacht](#) werd aanvankelijk opgericht als zelfbeschermingeenheid tegen het toenemende aantal aanslagen op NSB'ers door het verzet. Medio 1944 bestond de Landwacht uit 1250 man in beroepsdienst en 8800 man in hulpdienst. Begin 1945 waren er 5700 man beroeps en 2000 in de hulpdienst.

Van Geelkerken werd in 1943 inspecteur-generaal van de Landwacht. Mussert royeerde Van Geelkerken eind 1944 als lid van de NSB omdat hij de Landwacht “tot een verlengstuk van de SS” had gemaakt.

De uit NSB'ers bestaande hulppolitie en Landwacht, spottend "Jan Hagel" genoemd, omdat zij aanvankelijk met jachtgeweren waren bewapend, waren zeer gehaat bij de bevolking vanwege hun jacht op onderduikers, controleacties bij voedseltochten en inzet als hulptroepen voor de *Ordnungspolizei* en SD in het algemeen.

De uitbreiding van de Nederlandse politie

In de eerste weken van de bezetting leek het erop dat het leven zijn gewone gang hervond. Twee weken na de Nederlandse capitulatie werd de voetbalcompetitie weer hervat.

De Nederlandse politie werkte gewoon door, net als de rest van de bevolking.

Het handhaven van de openbare orde vergde van de politie een toenemende inspanning. De NSB, die niet de verwachte rol in het landsbestuur had gekregen, veroorzaakte met haar Weerafdeling (WA) [relletjes](#) op straat.

Nauwgezette handhaving van de rust en orde in het land was de eerste prioriteit van het Duitse bezettingsbestuur en de Nederlandse bestuursorganen.

Voor de Duitsers was het voortbestaan van de Nederlandse krijgsmacht een onaanvaardbaar risico op het gebied van rust en orde. De krijgsmacht, die bij de inval verbeterde weerstand had geboden, was in Duitse ogen niet betrouwbaar en werd gedemobiliseerd. De circa 20.000 Nederlandse militairen die als krijgsgevangenen naar Duitsland waren gevoerd, werden [in juni 1940 vrijgelaten](#) nadat zij een verklaring op erewoord hadden afgelegd dat zij geen anti-Duitse acties zouden ondernemen. Het [Korps Politietroepen](#) (een onderdeel van het leger) werd opgeheven.

Met de opheffing van de krijgsmacht raakte de Koninklijke Marechaussee haar militaire politietoekening kwijt.

Met deze laatste maatregel greep het Duitse bestuur in de persoon van politiechef Rauter voor het eerst in op het gebied van het al decennia lang bestaande Nederlandse politiestelsel, waarbij de rijkspolitiezorg werd vervuld door de Koninklijke Marechaussee en de Rijksveldwacht en de gemeentepolitiezorg door de gemeentepolitie en gemeenteveldwacht. Het Korps Politietroepen (1660 beroepsmilitairen) stond in dit bestel op de achtergrond als militair bijstandskorps om woelingen te beteugelen.

Voor de Marechaussee bleef de uitoefening van de rijkspolitiezorg als taak behouden. De Marechaussee kwam in zijn geheel onder het gezag en beheer van het departement van Justitie en werd daarmee een burgerlijk rijkspolitiekorps. Ook het predicaat "Koninklijke" werd het traditiegevoelige gendarmeriekorps ontnomen.

Tegenover het wegvallen van het Korps Politietroepen stond als maatregel de forse getalsmatige uitbreiding van de politie in zijn geheel. Een grote wervingsactie in de zomer van 1940 moest de ontslagen militairen aanzetten om te kiezen voor het werken bij de politie, de douane of de opbouwdienst (de latere arbeidsdienst). De voormalige beroepsmilitairen van de Politietroepen kregen via het capitulantenstelsel de gelegenheid over te gaan naar de burgerpolitie.

De sterkte van de gezamenlijke Nederlandse politie steeg met bijna een derde door de instroom van 5660 ex-militairen. De Marechaussee kwam op een sterkte van ongeveer 2500 man, een verdubbeling van de korpsgrootte. De Rijksveldwacht kreeg er 766 mannen bij en 1270 militairen traden in dienst bij gemeentepolitiekorpsen.

De [vooorlogse opleidingscapaciteit van de politiekorpsen](#) was niet berekend op een grote instroom van nieuwelingen.

Rauter kondigde aan dat er een nieuwe en landelijke "soldatische" politieopleiding moest komen en de stedelijke politiekorpsen omgevormd dienden te worden naar Duits model met een opsplitsing in de uniformdienst (ook aangeduid met het germanisme ordepolitie), de recherche en de bestuursdienst of administratieve politie.

Bovenal eiste Rauter een “Spitze” voor de Nederlandse politie om zijn aanwijzingen en richtlijnen verder uit te werken.

De eerste stappen waren gezet. Centralisering, eenmaking en militarisering van het politieapparaat lagen in het verschiet.

Een top voor de politie

In augustus en september 1940 kreeg de door Rauter geëiste “Spitze” voor de Nederlandse politie vorm.

Het Directoraat-Generaal van Politie

Bij het departement van Justitie werd in augustus 1940 door secretaris-generaal J.C. Tenkink een Directoraat-Generaal van politie gevormd. Directeur-generaal van politie werd mr. A. Brants, voordien procureur-generaal bij het Haagse gerechtshof. Het directoraat werd belast met alle zaken aangaande organisatie, beheer, huishouding en taak van de gehele Nederlandse politie, met de nadruk op de recherche en de administratieve politie. Brants kreeg de beschikking over een staf. Ook werden de Rijksvreemdelingendienst en Rijksidentificatiedienst, die in 1939 waren opgericht, onder het Directoraat-Generaal geplaatst.

De Generale Inspectie der Nederlandse Politie

Een maand na het directoraat-generaal werd in september 1940 de Generale Inspectie der Nederlandse Politie opgericht. Aan het hoofd van de inspectie stond een inspecteur-generaal, die direct verantwoording schuldig was aan de secretaris-generaal van Justitie.

De inspectie was belast met de leiding van de geüniformeerde politie (ordepolitie). Het betrof hoofdzakelijk het toezicht op de juiste uitvoering van de dienst, de regeling van bijstand en de samenwerking met de *Ordnungspolizei*. De inspectie moest vooral het “*bisherige Neben- und Gegeneinanderarbeiten*” van de rijkspolitiekorpsen (Marechaussee en Rijksveldwacht) beëindigen.

De kolonel der Marechaussee A.W. de Koningh bekleedde het ambt van 17 september 1940 tot op 1 mei 1941, toen hij ontslag nam omdat hij in de functie het Nederlandse belang niet meer kon dienen; daarna werd het ambt overgenomen door zijn chef-staf, de marechausseeoverste [H.W.B. Croiset van Uchelen](#). De Koningh was kort voor de Duitse inval benoemd tot inspecteur van het Wapen der Koninklijke Marechaussee; dit inspecteurschap, dat ondergeschikt werd aan de inspecteur-generaal, werd na De Koningh waarnemend bekleed door overste H. van Everdingen. Van Everdingen nam uit solidariteit met De Koningh ook op 1 mei 1941 ontslag en werd als inspecteur van de Marechaussee opgevolgd door de Duitsgezinde [A. Boellaard](#).

Het ambt van inspecteur-generaal lijkt niet formeel te zijn opgeheven, maar verdween buiten beeld. Met het wegvoeren van de beroepsofficieren in mei 1942 verdwenen ook Croiset van Uchelen en De Koningh in krijgsgevangenschap naar Duitsland en Polen. De Generale Inspectie en de functie van inspecteur-generaal kwamen in de nieuwe politieorganisatie na maart 1943 niet meer voor. Het personeel ging over naar de Algemene Staf van het Directoraat-Generaal.

Secretaris-generaal van Justitie Tenkink nam in maart 1941, na de Februaristaking, ontslag, naar eigen zeggen omdat hij Nederland zag veranderen van een rechtsstaat in een machtsstaat. Zijn plaats op het departement kwam tijdelijk in handen van J. Hooykaas, die voor de Duitsers niet meegaand genoeg bleek. Vanaf 1 juli 1941 bekleedde de NSB'er en SS-sympathisant, professor J.J. Schrieke, de functie.

Met ingang van 1 juli 1941 werd de functie van gevolmachtigde bij het Directoraat-Generaal van Politie voor de reorganisatie van de Nederlandse politie in het leven geroepen. De [gevolmachtigde, mr. L.J. Broersen](#), was lid van de NSB en de Germaanse SS, maar bovenal gunsteling en stroman van Rauter.

In april 1942 werd Broersen eveneens gevolmachtigde bij het departement van Binnenlandse Zaken, dat tot september 1944 geleid werd door secretaris-generaal K.J. Frederiks.

Bij besluit van de secretaris-generaal van Justitie van 3 december 1941 werd de functie van directeur-generaal van politie opgeheven. Zijn taak en bevoegdheden gingen over op de gevolmachtigde bij het Directoraat-Generaal..

Nadat op 1 maart 1943 de Verordening Organisatie Politie in werking was getreden, werd de functie van directeur-generaal van politie opnieuw in het leven geroepen. Diens directe baas, de secretaris-generaal van het departement van justitie, Schrieke, werd tevens met de waarneming van deze functie belast. Schrieke zelf omschreef het directoraat-generaal als het centrale doorzendstation voor Rauters bevelen aan de Nederlandse politie.

Broersen werd het hoofd van de Algemene Staf van het Directoraat-Generaal en had daarmee feitelijk de leiding over de Nederlandse politie. Broersen werd in oktober 1943 opgevolgd door P. J. Kooymans, en die weer door politieoverste Y. de Boer, de bondsleider van de Kameraadschapsbond.

Het directoraat-generaal van politie was aanvankelijk in Den Haag gevestigd; later in Hoog Soeren (bij Apeldoorn), Nijmegen en vanaf september 1944 in Zwolle. Het directoraat telde ongeveer 650 ambtenaren, opgesplitst in de uitvoerende dienst (van de geüniformeerde politie), de recherche en de bestuursdienst (voor juridische en administratieve zaken).

Unificatie en verstatelijking van de politie

In de zomer en het najaar van 1940 was de politie massaal versterkt door de instroom van ex-militairen en was er op last van Rauter een politietop gevormd, bestaande uit het Directoraat-Generaal van Politie en de Generale Inspectie der Nederlandse politie. De politietop kreeg als belangrijkste opdrachten van Rauter: ten eerste het beëindigen van “het naast elkaar werken en elkaar tegenwerken” van de rijkspolitiekorpsen (Marechaussee en het Korps Rijksveldwacht), ten tweede het opzetten van een uniform en centraal opleidingsstelsel. Het eerste probleem werd aangepakt met voorstellen voor dislocatie van de rijkspolitiekorpsen, kortom het aanbrengen van een strikte territoriale scheiding tussen de bewakingsgebieden van de Marechaussee en de Rijksveldwacht. De beide korpsleidingen maakten afzonderlijk plannen, maar al snel kregen het departement van Binnenlandse Zaken, de procureurs-generaal en de commissarissen van de provincies lucht van de zaak en eisten inspraak in het proces. Er werden, conform de vooroorlogse traditie, commissies gevormd om het vraagstuk te onderzoeken. Rauter kreeg er genoeg van en hakte in november 1940 de knoop door. Geen dislocatie, maar unificatie: eenmaking van de rijkspolitie door de opheffing van de Rijksveldwacht en de opname van de rijksveldwachters in de Marechaussee als eenheidsrijkspolitiekorps. Nadat de Rijksveldwachters per 1 maart 1941 waren overgegaan naar de Marechaussee, bestond het personeel van de Marechaussee voor een derde deel uit voormalige Rijksveldwachters.

Aangaande de schepping van een uniform opleidingsstelsel kwam er uit de politietop geen noemenswaardig alternatief tegenover het scholingsmodel met *Lehrbataillone* van Duitse zijde.

De pogingen van de politietop om voorstellen commissiebreed te onderzoeken, vertragingstactiek toe te passen en baas in eigen huis te blijven waren volkomen spaak gelopen.

De unificatie van de rijkspolitie, de oprichting van het POB in Schalkhaar, het gewelddadige neerslaan van de Februaristaking door Duitse eenheden en de eerste serie van doodvonnissen tegen verzetsleden, maakten duidelijk dat het rijkscommissariaat vastbesloten was de bezettingsmacht met alle geweld te handhaven en dat de taak van de Nederlandse politietop was beperkt tot het uitvoeren van de dictaten van Rauter. In het voorjaar van 1941 gaven de secretaris-generaal van Justitie, de inspecteur-generaal van de Nederlandse politie en de inspecteur van de Marechaussee er de brui aan.

De zelfgekozen ontslagen van Tenkink, De Koningh en Van Everdingen konden Rauter niet deren. Hij drukte kort daarna de benoeming door van de NSB'er L. Broersen tot gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandse politie bij het directoraat-generaal.

Veel van Rauters plannen traden juist vanaf het voorjaar van 1941 in werking. In Schalkhaar begon de eerste lichte politierekruten aan de *soldatische* opleiding en in Amsterdam werd de eerste gesloten eenheid opgericht.

In de grote, stedelijke politiekorpsen werd de driedeling naar Duits model ingevoerd met een opsplitsing in de uniformdienst (ordepolitie), de recherche en de bestuursdienst (administratieve politie). Op recherchegebied vorderde de uitbouw van de rijksrecherche centrale en vorming van lokale politieke opsporingsdiensten. In de loop van de jaren 1941 en 1942 werd de politie gezuiverd door het ontslaan van onwillig en *Deutschfeindlich* personeel en de benoeming van Duitsgezinde korpschefs, terwijl bovendien de naar nationaal-socialistische maatstaven opgeleide Schalkhaarders begonnen in te stromen in de politiekorpsen.

In het staat- en letterkundig nieuwsblad *Het Vaderland* van 30 mei 1941 ging de waarnemend hoofdcommissaris van Rotterdam, de NSB'er J.P. Roszbach, zeer uitvoerig in op de wijzigingen, die alle Nederlandse politiekorpsen in de eerstvolgende tijd zouden ondergaan: de politie zou op militaire leest geschoeid worden en grotere bevoegdheden krijgen, waardoor het "veldwachterachtige" zou verdwijnen. De nieuwe ordepolitie, resultaat van de strenge scheiding tussen de straatdienst en de justitiële dienst, zou in de toekomst ook een opvoedende taak krijgen.

De politiekorpsen van de zes grootste gemeenten van Nederland (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Groningen en Eindhoven) zouden per 1 januari 1942 staatspolitie worden, en dientengevolge zouden de personeelsleden willekeurig overgeplaatst kunnen worden. De hoofdcommissarissen van politie zouden dezelfde bevoegdheden krijgen als een politiepresident in het Groot-Duitse rijk en niet meer onder de bevelen staan van een burgemeester. Daarmee was de kwestie met "deze figuren" opgelost. Ook de marechaussee zou deel gaan uitmaken van de staatspolitie.

Rauter reageerde hierop door op 2 mei 1941 de politiereorganisatie tot een geheime operatie te bestempelen. In kranten en tijdschriften mocht er niet meer over gerept worden.

Nadat Broersen in april 1942 ook bij het departement van Binnenlandse Zaken was benoemd tot gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandse politie, richtte Rauter zijn aandacht op de herstructurering van de gemeentelijke politiezorg.

De verordening betreffende de politionele dienst in de gemeenten van 28 november 1942, maakte een eind aan de gemeenteveldwacht en bepaalde dat de politionele dienst in de gemeenten werd uitgeoefend door óf gemeentepolitie óf marechaussee en dat in beginsel in één bepaalde gemeente maar door één soort politie dienst werd gedaan.

Van de 1730 gemeenteveldwachters gingen er 1610 over naar de Marechaussee; voor dit korps was het de derde massale instroom van vreemdelingen.

De verordening trad in werking op 1 december 1942 en op 12 januari 1943 volgde een beschikking van de secretarissen-generaal van Justitie en Binnenlandse Zaken met de aanwijzing en opsomming van de 129 gemeenten, waarin de politiedienst door gemeentepolitie uitgeoefend ging worden. Inmiddels had de Verordening Organisatie Politie (V.O.P.) van 14 december 1942 (gevolgd door de toelichting daarop door Broersen in een circulaire van 25 januari 1943) echter duidelijk gemaakt dat de herstructurering van de gemeentepolitiezorg enkel een tussenstap was op de weg naar de verstatelijking van de politie, waarbij de acht grootste gemeentepolitiekorpsen en de marechaussee staatspolitie werden, de overgebleven 121 gemeentepolitiekorpsen ondergeschikt werden aan de staatspolitie en *bottom up* de burgemeesters, de commissarissen van de provincies en het departement van Binnenlandse Zaken veel van hun zeggenschap over ordehandhaving en politie verloren.

Deze zeer ingrijpende reorganisatie van de gehele Nederlandse politie kreeg haar beslag met het in werking treden van de V.O.P. op 1 maart 1943.

De gesloten eenheden

Bij de uitbreiding van de politie in de zomer van 1940 was de Marechaussee goed bedeed. Zowel Rauter als de Nederlandse politietop waren beducht voor het uitbreken van grootschalige onlusten in de eerste bezettingswinter. Versterking van de politie was noodzakelijk, opdat de politie als enige overgebleven Nederlandse gewapende macht rust en orde kon handhaven.

Daarom moest de Marechaussee versterkt worden door geconcentreerde eenheden, eskadrons, bij de grote steden. Deze eskadrons van circa honderd Marechausseemansschappen elk dienden de uniformdiensten in de steden te ondersteunen en bij grootschalige ordeverstoringen gewapende bijstand te leveren.

Terwijl de vorming van de eskadrons vorderde kondigde Rauter eind 1940 aan dat er een nieuwe en landelijke “soldatische” politieopleiding moest komen, gebaseerd op de *Lehrbataillone* van de Duitse politie en krijgsmacht. Dit opleidings- en organisatiestelsel, waarbij de jonge en dus naar leeftijd meest weerbare en politiek kneedbare politierekruten in gesloten eenheden gekazerneerd werden, voorzag in de behoefte aan parate gewapende interventie-eenheden, gekoppeld aan de militaire tucht, kameraadschap en voortdurende politieke indoctrinatie van het kazerneleven. Dit stelsel, dat in Duitsland in de woelige begintijd van de [Weimarrepubliek was ontstaan](#), door de Nazi's was geperfectioneerd en dat in het naoorlogse Duitsland in afgezwakte vorm als *Bereitschaftspolizei* zou voortbestaan, was volkomen on-Nederlands in schaal en opzet.

De rekruten zouden een opleiding van zes maanden aan het centrale opleidingsinstituut doorlopen en daarna voor drie jaar dienst doen in gekazerneerde, gesloten eenheden, waarin praktijkwerk en voortgezette vorming samengingen. Pas daarna zouden de mannen verder doorstromen in de politieorganisatie, naar de straatdienst of recherche.

Bij de Februaristaking had de Nederlandse politie volgens Rauter *restlos versagt*. Het Amsterdamse korps had te laat en te slap opgetreden, de eskadrons van de Marechaussee geschitterd door afwezigheid in de hoofdstad. De burgemeester en [korpchef Versteeg](#) kregen ontslag. Het politiekorps kwam voorlopig onder toezicht van een Duitse politiepresident, *SS-Oberführer* Walter Schröder. Deze bereidde de oprichting van een gekazerneerde gesloten eenheid voor, conform de eis van Rauter dat er vaart gemaakt moest worden met de start van de centrale, landelijke politieopleiding in Schalkhaar en de oprichting van gesloten eenheden in de grootstedelijke politiekorpsen.

Op 7 mei 1941 trad [Sybren Tulp](#) aan als nieuwe korpchef van Amsterdam. Deze ex-officier van het KNIL en bewonderaar van het autoritaire Nazi-Duitsland had ervaring met het neerslaan van oproeren en de opleiding van rekruten. Snel realiseerde hij de vorming en uitrusting van een gesloten eenheid, bestaande uit voormalige leden van de vooroorlogse karabijnbrigade en jonge ex-militairen die in de zomer van 1940 bij het Amsterdamse politiekorps in dienst waren getreden. Het Politiebataljon Amsterdam (PBA) had een sterkte van 254 man, onderverdeeld in twee compagnieën van elk drie secties. Elke sectie bestond uit drie groepen. De politiemannen waren uitgerust met staalhelm en karabijn en beschikten over uitrukauto's.

Rauter en de bevelhebber van de *Ordnungspolizei*, Otto Schumann, waren op 2 juli 1941 te gast bij het defilé ter gelegenheid van [de officiële ingebruikname van de kazerne van het Politiebataljon Amsterdam](#) in een voormalige scholencomplex aan het Cornelis Troostplein.

Het bataljon werd ingezet bij verkeerscontroles, controles van persoonsbewijzen en controle op de naleving van verduisteringsvoorschriften en spertijd. In november 1941 leverde het bataljon 100 manschappen die samen met rechercheurs winkels van joden sloten en de winkelvoorraad confisqueerden. Dat was het eerste optreden van het bataljon in het kader van de uitvoering van anti-joodse maatregelen.

Eind 1941 bleek Tulp, ondanks de sfeer van “gezonde kameraadschap” in de kazerne, nog niet tevreden met de houding en het niveau van het bataljon.

Hij wist van Rauter gedaan te krijgen dat zijn bataljon vervangen zou worden door een nieuw bataljon, bestaande uit mensen van de eerste lichting van de opleiding in Schalkhaar. Het oude Amsterdamse bataljon ging naar Schalkhaar voor een vervolgopleiding. Drie inspecteurs en twee agenten weigerden te vertrekken en kregen ontslag.

Op 4 maart 1942 arriveerden de twee nieuwe politiecompagnieën uit Schalkhaar in Amsterdam.

De Schalkhaarders werden ontvangen met marsmuziek door de Amsterdamse Politiekapel.

Het stafmuziekkorps was opgericht in navolging van de muziekkorpsen van de politie in Den Haag en Rotterdam en van het POB te Schalkhaar. Bij marcheren en parades mocht marsmuziek immers niet ontbreken.

Op 18 mei 1942 bracht [Himmler](#) een bezoek aan de bollenvelden en aan Amsterdam. Op het Museumplein paradeerde het politiebataljon voor de hoge gast. Volgens korpschef Tulp had het bataljon qua houding en uiterlijk een goede indruk op Himmler gemaakt.

In de weken daarna moest Tulp bijna de helft van zijn bataljonsleden afstaan. Zij vertrokken als instructeurs voor de opleiding van de Vrijwillige Hulppolitie, werden geselecteerd voor een opleiding aan de Politie-Officersschool, of moesten in Utrecht en Haarlem personeelstekorten in de uniformdienst opvullen. Eind juli had Tulp in Amsterdam nog 139 man over, maar in oktober werd het bataljon met opgeleiden van de tweede lichting van het POB in Schalkhaar weer op sterkte gebracht.

Begin juli 1942 startte de Sipo en SD in Amsterdam het ophalen van joden, met hulp van Nederlandse rechercheurs van de politieke recherche. Eind juli bespraken Tulp en Rauter de inzet van het PBA en het Amsterdamse korps in zijn geheel daarbij. Rauter sprak zich uit voor de inzet van het PBA: juist de onaangename aard van het werk zou het karakter van de politiemannen kunnen harden. Het bataljon zou bij inzetten onder het bevel komen te staan van de plaatselijke commandant van de *Ordnungspolizei*.

Vanaf de grote razzia op 6 augustus werd het Politiebataljon intensief ingezet bij het uit huis halen van joden, in september zelfs vijf avonden per week. Ook werden bataljonsleden in oktober ingezet bij ophaalacties in Rotterdam.

In september 1942 stuurt Rauter een *“Zwischenbericht über die Abschiebung der Juden”* naar Himmler en rapporteert daarin: *“Die neuen Hundertschaften der holländischen Polizei machen sich in der Judenfrage ausgezeichnet und verhaften Tag und Nacht zu hunderten die Juden.”* Rauter vermeldde in het bericht ook dat het af en toe voorkwam dat een politiemann zich met *Judeneigentum* verrijkte. Korpschef Tulp rapporteerde uitgebreid aan Rauter over het optreden van het PBA waarbij hij het aandeel van het bataljon in het oppakken van gemiddeld 450 joden per avond prees. Een prestatie die te danken was aan hun volkomen juiste opleiding en vorming in Schalkhaar, aldus Tulp. Tulp kon echter niet ontkennen dat er misdragingen plaatsvonden.

Na het overlijden van korpschef Tulp in oktober 1942 werd de kazerne van het PBA de Tulpkazerne genoemd; de 1ste compagnie van het bataljon werd omgedoopt in Sybren Tulpcompagnie. De politiemannen van het PBA stonden in Amsterdam als de “zwarte tulpen” bekend.

De misdragingen verergerden naarmate de ophaalacties voortduurden. Een van de kaderleden van het PBA stond bekend als de “bontjassenkoning”. Meer meldingen van machtsmisbruik, corruptie, mishandelingen en diefstallen bereikten de korpsleiding. In november was het bataljon drie weken lang weer vijf avonden per week in actie. Eind november verzocht de korpsleiding de bevelhebber van de *Ordnungspolizei* om het PBA niet meer te belasten met het ophalen van joden, omdat er geen tijd overbleef voor de nodige politievaktechnische vorming en exercitie, waardoor de interne tucht ondergraven werd. Bevelhebber Schumann reageerde niet.

Begin 1943 was de tucht en discipline in de kazerne ver te zoeken en het ziekteverzuim enorm. Een dertigtal bataljonsleden werd uit politiedienst ontslagen.

Vanaf half februari 1943 schakelde de *Ordnungspolizei* in Amsterdam de Vrijwillige Hulppolitie in bij het ophalen van joden. Zij haalden ruim duizend joden per week uit hun huizen.

Het PBA werd alleen belast met het toezicht op joden tijdens het transport naar Westerbork en de bewaking van risicopanden in de stad zoals arbeidsbureaus. Van de hulppolitie gingen 79 manschappen over naar het PBA om een derde compagnie te vormen.

In Amsterdam eindigde het grootschalig oppakken van joden met razzia's op 25 mei en 20 juni 1943. Bij de razzia in mei paktten Duitse eenheden en het PBA, de Vrijwillige Hulppolitie, een detachement van de Haagse politie en de joodse Ordedienst uit Westerbork ruim 4000 joden op.

Bij de laatste razzia in juni werden behalve Duitse eenheden alleen de Vrijwillige Hulppolitie en de Ordedienst van Westerbork ingezet.

In september 1943 waren, volgens het Directoraat-Generaal, als gesloten eenheden zeven Politie Compagnieën bij de Nederlandse politie ingedeeld, allemaal bij Staatspolitiekorpsen:

- Politie Bataljon Amsterdam (PBA), bestaande uit de 1^e (Sybren Tulp Compagnie) en 2^e Politie Compagnie Amsterdam;
- 1ste Politie Compagnie 's-Gravenhage (opgericht in oktober 1942);
- 2de Politie Compagnie 's-Gravenhage (opgericht in juli 1943);
- 1ste Politie Compagnie Rotterdam (voorshands gelegerd te Deventer);
- 2de Politie Compagnie Rotterdam (voorshands gelegerd te Deventer);
- Politie Compagnie Eindhoven (voorshands gelegerd te Tilburg, bij het bataljon van de Ordnungspolizei).

De laatste vier van de compagnieën in de opsomming hadden in april 1943 hun opleiding in Schalkhaar voltooid en werden tot in juli ingezet bij de grensbewaking aan de Belgische grens. De twee compagnieën uit Deventer, die voor Rotterdam bestemd waren, zijn waarschijnlijk opgegaan in het PBA, want volgens een door de *Ordnungspolizei* opgemaakt sterkteoverzicht uit augustus 1944 bestond het PBA uit 507 man, hetgeen duidt op vier compagnieën.

In Rotterdam was pas in februari 1944 een compagnie aanwezig.

Na Dolle Dinsdag doken veel leden van de gesloten eenheden onder. De bezetter besloot de eenheden wegens grote onbetrouwbaarheid nog in september op te heffen. De Compagnie Eindhoven werd van Tilburg naar Amsterdam overgeplaatst. Daar werden zij in de Tulpkazerne door de *Ordnungspolizei* omsingeld en ontwapend. De leden kregen de keuze: of dienstneming bij de Duitse politie of op transport naar Duitsland als dwangarbeider. Slechts een tiental koos voor opname in de *Orpo*. De anderen vertrokken op transport naar Neuengamme. Tegen de Haagse compagnieën trad de *Ordnungspolizei* vergelijkbaar op.

Het Politie Bataljon Amsterdam was in detachementen verspreid. Het detachement dat in Nijmegen de gebouwen van het directoraat bewaakte werd door de Duitsers ongemoeid gelaten. Detachementen die belast waren met de bewakingstaken in Westerbork en Kamp Erica bij Ommen werden ook voor de keuze gesteld; de meerderheid van hen moest verdedigingswerken gaan aanleggen bij Delfzijl. Ongeveer 120 man van het PBA traden in Duitse dienst. De *Ordnungspolizei* was van plan de Nederlanders te verzamelen in het eind 1944 opgerichte "Polizeibataillon Niederlande", maar of dat geschiedde is niet zeker. Een deel van hen kwam terecht bij de *Kriegsmarine*, *Waffen-SS* en de *Arbeitskontrolldienst*.

De politiecompagnie in Rotterdam slaagde erin om onder te duiken in de straatdienst aan de verschillende wijkbureaus, maar bij de grote razzia voor de arbeidsinzet in november 1944 werden dienders in uniform van de straat geplukt en op transport naar Duitsland gesteld.

De oprichting van een nationale recherche

De organisatie van de recherche in Nederland was voor de Duitsers een gruwel. Slechts vijftien gemeentepolitiekorpsen beschikten over een rechercheafdeling.

De bij de politiekorpsen van Rotterdam, Amsterdam en Den Haag ondergebrachte centrales waren niet veel meer dan gegevensverzamelingen en informatiebalies voor de lokale politie, schreef een verbindingsofficier van Rauter in 1941.

Het Directoraat-Generaal van Politie bestond aanvankelijk uit de algemene dienst en de in 1939 opgerichte Rijksvreemdelingendienst en Rijksidentificatiedienst. Eind 1940 ontstond de Rijksrecherchecentrale door de oprichting van de Rijksopsporingsdienst en het onderbrengen van de vier landelijke centrales en het rijksbureau in het geheel.

De landelijke centrales (uit het interbellum) en het rijksbureau (1908) waren opgericht in het kader van internationale verdragen en samenwerking.

De Rijksrecherchecentrale werd onderverdeeld in drie afdelingen:

- De rijksvreemdelingendienst, waarin de centrale betreffende de bestrijding van internationale misdadigers werd ondergebracht;
- De rijksidentificatiedienst, belast met de centrale registratie van Nederlandse personen, "te wier nadeele bepaalde feiten bekend zijn", en de registratie van dactyloscopische en andere signalementen. De dienst was tevens belast met het voorlichting geven over en bijstand verlenen op het gebied van de dactyloscopie, de fotografie en andere opsporingsmiddelen.
- De rijksopsporingsdienst, waarin zijn ondergebracht: de centrale ter bestrijding van de smokkelhandel in verdovende middelen; de centrale ter bestrijding van autodiefstallen; de Nederlandse centrale inzake falsificaten; het rijksbureau betreffende de bestrijding van de handel in vrouwen en kinderen en van de handel in ontuchtige uitgaven.

Een *Sonderkommando* of Bijzondere Afdeling onder de leiding van de Duitse *Kriminalkommissar* W.J. Horak werd gevormd voor de opsporing van fraude met distributiebescheiden en politiek getinte brandstichtingen en was daarmee impliciet belast met het bestrijden van het verzet. Later werd deze, ook als *Gruppe fünf* bekende, eenheid ook nog belast met de opsporing van zwarthandelaars en clandestiene slacht. Deze eenheid van de Rijksrecherchecentrale verrichte in het hele land arrestaties. Ruim 4000 slachtoffers van deze arrestaties overleefden de oorlog niet. De eenheid werkte nauw samen met de *Aussenstellen* van de *Sipo* en *SD*.

De centrale kampte met personeelstekorten. In november 1941 werden de rijksrechercheurs onttrokken aan het gezag van de procureurs-generaal en bij de centrale ingedeeld. Zij moesten van de ressortparketten naar Den Haag verhuizen. Enkele rijksrechercheurs namen ontslag of doken onder. De rest werd verdeeld over de Rijksopsporingsdienst, de groep van Horak of gedetacheerd bij de *Sipo* en *SD*. De Rijksopsporingsdienst verrichtte onder meer antecedentenonderzoeken in opdracht van de Duitse autoriteiten en voerde controles van persoonsbewijzen in treinen uit.

De Rijksrecherchecentrale groeide gestaag en werd met een tiental centrales uitgebreid, zoals de centrale voor vermisten en onbekende doden en de stroperijcentrale. De rijksspeurhondengeleiders werden als speurhondendienst in de organisatie opgenomen.

Met het in werking treden van de Verordening Organisatie Politie (VOP) in maart 1943 veranderde de naam van Rijksrecherchecentrale in recherchecentrale, om te benadrukken dat er maar één rijkscentrale was: het *Reichskriminalpolizeiamt* in Berlijn.

De centrale nam de opsporingsberichtgeving over van het Directoraat-Generaal en de uitgave van het Algemeen Politieblad, het Opsporingsregister en vanaf maart 1944 ook [Crimen](#), het tijdschrift voor de Recherche.

De recherchecentrale werd de hoogste recherche-instantie, waaraan de organen van de staatsrecherche en gemeentelijke recherche ondergeschikt waren. Het staatsgebied werd verdeeld in vijf gewesten met in elk gewest een recherchehoofdafdeling (Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnhem en Eindhoven) en rechercheafdelingen in Den Haag, Utrecht en Haarlem. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag waren er rechercheposten in de stadsdelen.

De recherchecentrale kon in de opsporing ingrijpen door zelf een zaak over te nemen, door ambtenaren toe te voegen of door het onderzoek aan een bepaalde hoofdafdeling op te dragen.

De hoofdafdelingen op hun beurt konden in opsporingszaken die zich over meerdere gemeenten uitstrekten ingrijpen door ambtenaren toe te voegen of door het onderzoek aan een bepaalde rechercheafdeling op te dragen.

Op papier kreeg de opbouw van het Nederlandse rechercheapparaat haar vorm met de Verordening Organisatie Politie en de daarop volgende circulaire betreffende de organisatie van de staatsrecherche van 1 juni 1943. De structuren waren vastgelegd, maar de daadwerkelijke invulling van de organisatie en personeelbezetting waren daarmee nog niet gerealiseerd.

Wat er in de periode van ontregeling, terreur en chaos tot aan de bevrijding, is ingevuld en hoe deze invulling top-down operationeel gefunctioneerd heeft, is moeilijk te achterhalen.

In 1945 beschreef Broekhoff de rechercheorganisatie met de recherchecentrale aan de top als een kind met een waterkop.

Politieke Opsporingsdiensten

In het najaar van 1940 werd op last van Rauter gestart met de oprichting van politieke opsporingsdiensten in de grote korpsen. Den Haag beet in oktober 1940 de spits af met de zogenaamde Documentatiedienst, als opvolger van de vooroorlogse politieke inlichtingendienst, onder leiding van Van Aperen en later commissaris F. Simon.

Rotterdam volgde in december 1940; de vooroorlogse Inlichtingendienst werd omgevormd tot een politieke opsporingsdienst, die na enkele maanden onder de leiding kwam te staan van de gedreven nationaalsocialist J. Breugem. De dienst werd genoemd naar het nummer van het dienstonderdeel: Groep X (tien).

Na de Februaristaking werd ook in Amsterdam een politieke opsporingsdienst opgericht, het bureau Inlichtingendienst, onder leiding van inspecteur Douwe Bakker en diens rechterhand Bram Harrebomée. Bakker, lid van de NSB en medeoprichter van het Rechtsfront, maakte van de dienst in enkele weken een politiek gedreven en efficiënte opsporingseenheid. Hoewel het bureau formeel onder de Centrale Recherche van het korps viel, werkte de club van Bakker van begin af aan voor de Sipo en SD.

In de tweede helft van 1941 werden lokale politieke rekerchediensten opgericht in de politiekorpsen van Groningen, Nijmegen (de "Politieke Dienst" onder leiding van inspecteur W.A. Kaal), Utrecht en bij het parket van de Duitsgezinde procureur-generaal W. de Rijke in Arnhem, onder leiding van Antonie Berends (een oud-collega van Bakker in Amsterdam). Berends werd later door Rauter tot korpschef van Enschede benoemd.

De Nederlandse politiemensen in deze diensten waren goed thuis in de stad en streek waar zij opereerden, beschikten over informanten en werkten nauw samen met de *Sicherheitspolizei* en SD. In de Nazi-optiek waren politieke tegenstanders van het regime automatisch misdadigers, "volksvijanden" die meedogenloos aangepakt mochten worden. De politieke rekerchediensten maakten zich deze optiek eigen en droegen hun arrestanten over aan de Duitse politie in plaats van de Nederlandse justitie. De rekerchediensten werden grotendeels bemand door nationaalsocialisten, maar bleken voor de Sipo en SD zeer moeilijk te dirigeren.

Voor het verzet waren deze diensten bijzonder gevaarlijk.

Daarnaast rapporteerden de diensten over de stemming in de bevolking én in het eigen politiekorps aan hun korpschefs en aan de *Sicherheitspolizei*.

Bij de verzetsgroepen waren de leden van de politieke rekerchediensten gevreesd, berucht en een doelwit.

In juni 1942 pleegde het verzet een moordaanslag op inspecteur Breugem, het hoofd van de politieke opsporingsdienst (Groep X) in Rotterdam. In Groningen werd het hoofd van de politieke rechedienst, A.J. Elzinga, op oudejaarsdag 1943 door het verzet geliquideerd. Zijn opvolger J.L. Keijer trof in april 1944 hetzelfde lot.

In Amsterdam startte op 1 juni 1942 het bureau Joodsche Zaken zijn werkzaamheden. Deze opsporingsdienst onder leiding van de psychopaat R.W. Dahmen von Buchholz was belast met de opsporing van overtredingen van anti-joodse maatregelen en maakte met name jacht op joodse onderduikers. Het bureau werd berucht vanwege hardhandig en onbeschoft optreden, mishandelingen en diefstallen. Wachtcommandant Kaper en rechercheur P. Schaap werden na de oorlog ter dood veroordeeld en terechtgesteld.

Bij de Haagse politie werd een vergelijkbare eenheid opgericht, de zogenoemde Genealogische Dienst, onder leiding van inspecteur C.J. Kaptein. Kaptein was een voormalig beroepsmilitair, lid van de NSB en Germaanse SS en net als zijn Amsterdamse collega een psychopaat. Kaptein werd na de oorlog ter dood veroordeeld en terechtgesteld.

In Den Haag werd in oktober 1944 nog een afdeling Roofovervallen opgericht, die op gewelddadige wijze verzetsgroepen bestreed.

De politieopleidingen

Het vooroorlogse opleidingsstelsel was verre van uniform en bestond deels uit korpsinterne opleidingen en deels uit particuliere opleidingen onder de hoede van de politievakbonden. De opleidingscapaciteit van de politiekorpsen was niet berekend op een grote instroom van nieuwelingen.

Rauter kondigde eind 1940 aan dat er een nieuwe en landelijke “*soldatische*” politieopleiding moest komen, gebaseerd op de *Lehrbataillone* van de Duitse politie en krijgsmacht. De rekruten zouden een opleiding van zes maanden aan het centrale opleidingsinstituut doorlopen en daarna voor drie jaar dienst doen in gekazerneerde, gesloten eenheden, waarin praktijkwerk en voortgezette vorming samengingen. Pas daarna zouden de mannen doorstromen in de politieorganisatie, naar de straatdienst of recherche.

Centralisatie, militarisering en de uitbreiding van de politie (als enige gewapende macht) was zijn devies. “Volkomen bereidheid tot medewerking aan den opbouw van den Nederlandschen staat, ook onder de huidige omstandigheden, evenals een loyale houding tegenover de bezettende macht” was een van de aanstellingseisen die in wervingsadvertenties voor de politie in kranten vermeld werden.

Tijdens de bezetting waren er twee centrale politieopleidingscentra:

Het Politie-Opleidingsbataljon (P.O.B.) in de [Westenbergkazerne te Schalkhaar](#) bij Deventer werd eind 1940 opgericht. Het opleidingsbataljon werd formeel ingedeeld bij de Marechaussee, maar stond onder streng toezicht van een *Lehrkommando* van de *Ordnungspolizei*. De Nederlandse docenten en instructeurs voor de nieuwe opleiding kregen zelf eerst een opleiding aan de *Waffenschule* van de *Ordnungspolizei* in Kamp Waalsdorp (de voormalige kazerne van de grenadiers en jagers) bij Den Haag. Ongeveer 3000 politiemannen kregen in Schalkhaar tussen juli 1941 en september 1944 hun eerste opleiding of een bijscholingsvorming met militaire en [sportieve training](#) en ideologische vorming conform de nazi-leer, inclusief politieke wereldoriëntatie en rassenleer . Veel tijd ging op aan “vroegsport”, marcheren en schieten. Bij het soldateske marcheren en paraderen hoorde vanzelfsprekend gezang en marsmuziek. Er werd dan ook een stafmuziekkorps opgericht. In 1942 verscheen er een [exercitiereglement](#) voor de Nederlandse politie. De [foto's](#) in het boekje werden in Schalkhaar gemaakt.

De schoolleiding maakte zich minder druk over het praktische politievakonderwijs aan de leerlingen. De opleiding voor aspiranten duurde zes maanden, de bijscholingscursussen drie of vijf maanden. Het voortdurende tekort aan politiemensen in de uniformdienst van de grote stedelijke korpsen leidde tot verkorting van de opleidingsduur.

Een [wervingsfilm](#) voor het P.O.B. toont ferme blonde knapen, die de “Germaanse groet” brengen en op hun politie-uniform trots Duitse onderscheidingen dragen, die aan het Oostfront verdiend zijn. De film eindigt met het motto “Politiedienst is erediens aan het volk.”

De Politie-Officiersschool (P.O.S.) werd in juni 1942 opgericht en gehuisvest in het voormalige Depot van de Koninklijke Marechaussee aan de Zwolseweg te Apeldoorn. Tot in 1941 was daar de School Opleiding Officieren Marechaussee (S.O.O.M) ondergebracht.

De officieren in opleiding te Apeldoorn hadden grotendeels een nationaal-socialistische inslag gemeen en waren lid van de NSB, het Rechtsfront of de Nederlandse (later Germaanse) SS.

De eerste leergang startte met 102 cursisten en aan de tweede leergang namen 65 cursisten deel. In juni 1943 verhuisde de POS naar Het Apeldoornse Bos, nadat de patiënten en het personeel van deze joodse psychiatrische inrichting waren gedeporteerd.

Volgens [K.H. Broekhoff](#), waarnemend korpschef in Amsterdam na de bevrijding, had de leider van de officiersschool in Apeldoorn vóór zijn benoeming met gedresseerde apen kermessen afgereisd. Broekhoff stond niet bekend als een man van subtiele uitspraken. Archivalia en ooggetuigenverklaringen duiden erop dat zowel bij het opleidingsbataljon als de officiersschool nare interne verhoudingen heersten met bullebakken als instructeurs, incompetent docenten en leidinggevend, die geselecteerd waren op hun Duitsgezinde houding in plaats van geschiktheid voor hun functie. Drankmisbruik kwam veel voor.

Een derde opleiding was de rechercheacademie in Overveen (gemeente Bloemendaal), maar deze opende pas in maart 1944 haar deuren. Deze researcheschool was het geesteskind van E.W. Beekman, commissaris van rijkspolitie en hoofd van de afdeling Opleiding en Vorming van Rechercheambtenaren. Hij had in januari 1942 al een uitvoerig ontwerp voor een researcheschool klaar. Door onenigheid tussen het Directoraat-Generaal van Politie, de Rijksgebouwendienst en het departement van Financiën duurde het twee jaar voor de opleiding startte.

Na Dolle Dinsdag en de geallieerde luchtlandingen bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem in september 1944, liepen de opleidingen leeg. De staf van de bevelhebber van de *Ordnungspolizei*, die ijlings uit Nijmegen was vertrokken, vestigde zich in Schalkhaar.

De overname van het vakbondswezen

In het begin van de bezetting ontstond door samenwerking van de grootste vakbonden voor politiemensen de [Centrale Politie Federatie \(CPF\)](#). De aangesloten bonden hoopten dat het maken van één gezamenlijk front in de vorm van een overkoepelende federatie een “gelijkschakeling” naar Duits voorbeeld, waarbij de onafhankelijke vakbonden onder dwang waren opgegaan in een nationaal-socialistische eenheidsbeweging, zou kunnen voorkomen.

Van één gezamenlijk front bleek echter in de volgende maanden geen sprake. De vooroorlogse tegenstellingen tussen “confessionele”, “rode” en “neutrale” vakbonden, tussen lokale en landelijke organisaties en tussen de vertegenwoordigingen van lager personeel en hoger personeel, bleven bestaan. Zo ook het onderlinge wantrouwen. Machinaties en onvoorspelbare fusies volgden.

In augustus 1940 richtte een drietal Amsterdamse inspecteurs van politie het [Rechtsfront](#) op. Een beroepsorganisatie onder het vaandel van de NSB voor rechters, advocaten, politiemensen en anderen wier beroep te maken had met de “rechtsbedeling en opsporing”.

Hoewel het nationaal-socialistische Rechtsfront wist te bereiken dat politiemensen lid mochten worden van deze beroepsgroepenorganisatie blokkeerden Rauter en Broersen haar pogingen om een eenheidsbeweging voor de politie te worden en zo de invloed van de NSB in de politie te vergroten.

Met dwang zetten Rauter en Broersen de eenwording van de vakbeweging door. Eind augustus 1941 beval Rauter dat alle politievakorganisaties op uiterlijk 1 december 1941 deel moesten uitmaken van de CPF en hun banden met vakfederaties, politieke partijen en kerkorganisaties moesten verbreken. De Christelijke politiebond (BCPN) besloot prompt tot opheffing.

De onwillige rooms-katholieke bond St. Michaël werd op bevel van Broersen op 21 januari 1942 opgeheven. Daarna volgde de omvorming van de CPF tot een van boven opgelegde eenheidsbeweging met een nieuwe naam: de Kameraadschapsbond der Nederlandse Politie.

De Kameraadschapsbond der Nederlandse Politie startte op 1 november 1942 en was gebaseerd op de *Kameradschaftsbund* van de Duitse politie. De oprichting van de bond betekende het einde van de onafhankelijke politievakbeweging als strijdster voor het welzijn van de politieambtenaar. De belangenbehartiging gebeurde voortaan via intensieve samenwerking met de overheid. De bond stond dan ook onder het directe diensttoezicht van gevlucht Broersen en was de enige door hem erkende organisatie van politieambtenaren. Hoofddoel van de bond was (openlijk) de bevordering van de kameraadschap en het saamhorigheidsgevoel en (verborgen) de ideologische nazificatie van de Nederlandse politie.

De Kameraadschapsbond gaf twee keer per maand het tijdschrift "De Nederlandsche Politie" uit en organiseerde [kameraadschapsavonden](#) met lezingen en propagandistische toespraken.

Met ingang van 1 januari 1943 waren allen, die in vaste of tijdelijke actieve dienst bij de Nederlandse politie een volledige dagtaak vervulden (inclusief het administratief personeel) verplicht lid van de bond. Hun contributie werd automatisch op het salaris ingehouden.

De leiding over de [Kameraadschapsbond](#) berustte bij bondsleider Y. de Boer, en vanaf juni 1944 bij de Duitsgezinde A. Boellaard, de gepensioneerde inspecteur van de Marechaussee.

Propaganda in de politiekorpsen

In de eerste maanden van de bezetting draaide de Duitse propagandamachine op hoogtoeren om het beeld te verspreiden dat het leven zijn normale gang hernomen had en te benadrukken dat de Duitse bezettingstroepen zich correct en gedisciplineerd gedroegen.

Propaganda werd ook ingezet als middel in de ideologische nazificatie van de Nederlandse politie. In de talrijke bonds- en vakbladen en tijdens lezingen op korpsavonden bespraken vertegenwoordigers van de Duitse en Nederlandse politie de veranderende tijdgeest en de aankomende zegeningen van de "nieuwe Europese orde". De tekortkomingen van het vooroorlogse politiebesteding en het afketsen van hervormingsplannen door de machtsstrijd tussen departementen en het ontbreken van politieke consensus werden benadrukt. De Duitse aanwezigheid in Nederland en plannen van de bezetter met de politie werden gepresenteerd als een wending ten goede, die zou leiden tot een effectieve bestrijding van de criminaliteit door een optimaal toegeruste en gemotiveerde politie. Regelmatig leidden dergelijke toespraken tot geroezemoes of onrust onder het politiepubliek, waartegen de aanwezige ranghoogste vermanend optrad. In maart 1943 kreeg de Amsterdamse politie films voorgeschoteld over de *Bandenbekämpfung* door *Einsatzgruppen* achter het Oostfront en over de *Ordnungspolizei* in Nederland. Daarin waren beelden te zien van de [Tag der Deutschen Polizei](#) waarbij Nederlandse kinderen op een maaltijd getraakteerd werden. De commentaarstem vermeldde dat de Duitse politiemannen maanden van hun rantsoen hadden gespaard om de duizenden kinderen te kunnen verwennen. In de zaal steeg hoongelach op. Als straf legde Rauter het gehele Amsterdamse politiekorps een salariskorting van 15 procent over twee maanden op.

De Nederlandse politie hield in november 1942 voor het eerst een landelijke politiedag. Kinderen werden getraakteerd op erwtensoep en er werd een collecte voor de [Winterhulp](#) gehouden. De landelijke politiedag was een kopie van de *Tag der Deutschen Polizei* die eens per jaar door de *Ordnungspolizei* in Nederland gehouden werd. Himmler had de open dag bij de politie in Duitsland in 1938 ingevoerd. De "Hut ab und Maul zu"-benadering van de burgerij door de politie moest veranderd worden in "Die Polizei – dein Freund, dein Helfer". Origineel was deze leus allerminst. De korpschef van de politie in Berlijn, Bernhard Weiss, had al in 1925-1926 zijn korps gepresenteerd als vriend, helper en kameraad van het volk.

De werving van politiemensen voor de SS

In juli 1941 liet Rauter de mededeling uitgaan dat Nederlandse politiemensen lid mochten worden van de Nederlandse SS, die in november 1942 omgedoopt werd in Germaanse SS. Wel was het hen verboden deel te nemen aan exercities en openbare marsen van de SS, om zo de schijn op te houden dat de politieorganisatie onpartijdig was.

De Nederlandse SS was onderverdeeld in vendels en afdelingen; het werd de politiemensen toegestaan zich binnen de SS te verenigen in politieafdelingen. Deze politieafdelingen van de Nederlandse SS waren volgens Rauters mededeling de politieke centra voor de Nederlandse nationaal-socialistisch gezinde politieambtenaren. Uit de afdelingen zou een afzonderlijk politievendel moeten ontstaan. Rauter en zijn chef Himmler hoopten dat zich een elite van Nederlandse SS-politiemensen zou vormen, die later, als de oorlog gewonnen en de heerschappij in Europa definitief gevestigd was, zou opgaan in een door de SS gedomineerd Groot-Germaans rijk.

Henk Feldmeijer, de voorman van de Nederlandse SS, begon aan een wervingstour door het hele land. Politiemensen werden verplicht om naar diens toespraken te gaan luisteren. De campagne leverde weinig leden op. Het politievendel telde halverwege 1944 472 leden.

De zuivering van de politie door de bezetter

Naar aanleiding van vechtpartijen tussen WA'ers en joodse Amsterdammers, die genoeg hadden van de aanhoudende provocaties door de NSB-leden, vond op 22 en 23 februari 1941 de eerste razzia op joden tijdens de bezetting plaats. In de Amsterdamse jodenhoek pakte de *Ordnungspolizei* ongeveer 400 joodse jongemannen op. Zij werden weggevoerd naar de concentratiekampen Buchenwald en Mauthausen. De Februaristaking volgde als protest tegen de razzia's. De *Ordnungspolizei* en Duitse militaire eenheden sloegen de staking bloedig neer.

Eveneens in februari 1941 vond het eerste grote proces tegen verzetsstrijders (van de Oranjesgarde en de Geuzen) plaats. De Duitse krijgsraad sprak 18 doodvonnissen uit.

Deze gebeurtenissen lieten er geen twijfel over bestaan: de Duitsers lieten hun gematigde houding varen en de bezetting kreeg een grimmig karakter. Iedere politieke tegenstander van het Hitler-bewind was voortaan een misdadiger.

Het rijkscommissariaat was door de Februaristaking volkomen verrast, maar reageerde snel.

In hoog tempo werden in de maanden daarna burgemeesters en politiechefs ontslagen die zich niet tegemoetkomend opstelden tegenover de bezetter.

Volgens Rauter had de Nederlandse politie volledig gefaald; zij had snel en hard moeten ingrijpen. Van zijn wensen en plannen voor reorganisatie, die hij in het najaar van 1940 had neergelegd bij de Nederlandse politie-instanties was te weinig gerealiseerd. Na de Februaristaking zette hij de realisatie van zijn plannen door. Vertragingstactiek door de politieleiding in het algemeen en onwil bij of tegenwerking door individuele politiefunctionarissen beantwoordde hij met ontslagen en de benoeming van Duitsgezinde opvolgers.

Rauter was vastbesloten de Nederlandse politie te zuiveren van *deutschfeindliche* elementen.

Bedoeld en onbedoeld kreeg hij daarbij de hulp van collectieve strafmaatregelen die het Duitse bezettingsbestuur de Nederlandse samenleving oplegde.

Op 15 mei 1942 werden de voormalige beroepsofficieren, ook die van de Marechaussee, in krijgsgevangenschap gevoerd. Van de gehele krijgsmacht werden 2027 officieren weggevoerd. In totaal werden 89 officieren van de Marechaussee weggevoerd, waarvan er 19 deel uitmaakten van de Generale-Inspectie van de Nederlandse politie en de inspectie van de Marechaussee. Daarmee werd de Marechaussee in één klap van haar leiding beroofd.

Ook veel voormalige beroepsofficieren, die een officiersfunctie bij gemeentepolitiekorpsen bekleedden, moesten vertrekken. Alleen diegenen die inmiddels hun Duitsgezinde instelling hadden bewezen mochten in politiedienst blijven.

In de zomer van 1943 trof een vergelijkbare strafmaatregel de voormalige onderofficieren en manschappen van de krijgsmacht. Opnieuw een aderlating voor de Nederlandse politie.

Een andere collectieve strafmaatregel was het zonder aanklacht gevangen zetten van mensen als gijzelaars in interneringskampen. Deze gijzelingen als represaille of als “borg” tegen verwachte sabotage- en verzetsdaden, vonden onder meer plaats in mei en juli 1942, na de eerste protesten tegen de jodendeportaties in illegale pamfletten en kranten. Ruim 1000 personen werden opgepakt: hoogleraren, predikanten en journalisten, maar ook politieofficieren. De lijsten met namen voor gijzelingskandidaten waren opgesteld door de Sipo en SD. De namen waren deels aangeleverd door de lokale Nederlandse politieke rekerchediensten, die echte of vermeende anti-Duitsgezinde politieofficieren toevoegden of zelfs meerderen die ooit een bevordering tegengehouden hadden. Enerzijds boden de collectieve strafmaatregelen Rauter de gelegenheid om Duitsgezinde lieden op de vrijgekomen posten te laten benoemen, anderzijds vergrootten de strafacties de voortdurende personeelstekorten bij de politie.

Rauter was door zijn netwerk van Duitse verbindingsofficieren en de rapportages van de SD, die hun informatie kregen via informanten in de politieke rekercheafdelingen van de Nederlandse politiekorpsen, uitstekend op de hoogte van wat er speelde in de Nederlandse politie. Rauter was een dossiervreter en bemoeide zich regelmatig persoonlijk met strafmaatregelen tegen individuele dienders. Besturen op afstand was hem volkomen vreemd.

Naarmate de bezetting voortduurde verzwaarde Rauter de maatregelen tegen politiemensen die zich tegen de bezetting keerden of zich niet loyaal genoeg opstelden tegenover de Duitse bezettingsmacht. Op anti-Duitse uitingen en het weigeren van een dienstbevel volgde doorgaans ontslag. Tussen de herfst van 1941 en de herfst van 1942 werden naar schatting tussen de 350 en 400 politiemensen bij de diverse politiekorpsen ontslagen. Bij het [Utrechtse korps](#) bijvoorbeeld kregen tijdens de bezetting minstens 77 korpsleden ontslag; 33 van hen werden ontslagen tussen april en september 1942. Hoeveel politiemensen tijdens de bezetting zelf ontslag namen is onbekend.

In maart 1942 bepaalde Rauter dat ontslagen politiemensen zonder zijn toestemming niet meer in overheidsdienst en in het onderwijs aangesteld mochten worden. Voor ex-politiemensen was het daardoor moeilijker werk te vinden en dreigde het vooruitzicht op arbeidsinzet in Duitsland. De maatregel diende ook ter intimidatie van in dienst zijnde politiemensen; hen werden de gevolgen voorgespiegeld van een niet loyale houding jegens de Duitse bezettingsmacht.

In het voorjaar van 1943 keerden de oorlogskansen van Nazi-Duitsland. In Nederland was de deportatie van de joden in volle gang en namen sabotagedaden en moordaanslagen door verzetsgroepen toe. De bezetter ging zich steeds meer van noodmaatregelen bedienen zoals de gijzeling van studenten en het grootschalig oppakken van mannen voor tewerkstelling in Duitsland. De Nederlandse bisschoppen riepen op om niet meer mee te werken aan het oppakken van joodse medeburgers, gijzelaars en jongemannen voor de arbeidsinzet.

De bereidheid van Nederlandse politieambtenaren om Duitse maatregelen uit te voeren, verminderde zienderogen.

De marechausseebrigade van Grootegast weigerde in maart 1943 om joden op te halen. Ook in Nunspeet, Kampen, Assen, Ermelo, Enschede en Utrecht weigerden politiemensen aan ophaalacties mee te doen.

De arrestatie van de elf man van de brigade Grootegast en hun overbrenging naar het concentratiekamp Vught werd via het Landelijk Berichten- en Alarmeringssysteem (LABAS) aan alle politiekorpsen gemeld. In Vught verbleven medio 1943 30 tot 40 politiemensen die hadden geweigerd mensen op te pakken.

De boodschap was duidelijk: de weigering om een dienstbevel uit te voeren werd voortaan beschouwd als sabotage of desertie en leidde tot arrestatie, concentratiekamp en mogelijk de doodstraf. In juli 1943 schreef Rauter aan Himmler dat politiemensen het niet meer waagden om te protesteren en te weigeren, maar er gewoonweg van door gingen en onderdoken.

De deelname van de politie aan de deportatie van de joden

De bezetter beperkte de bewegingsvrijheid van de joden, beroofde hen van hun kostwinning en bezit en [stootte hen uit het openbare leven](#). Het Nederlandse bestuur werd belast met de uitvoering van de meeste anti-joodse maatregelen. De politie diende de naleving te controleren. Ondanks een zekere tegenzin werden de orders van de bezetter uitgevoerd.

Tijdens razzia's werden joden van de straat geplukt als represaille voor sabotagedaden. Dit gebeurde allereerst in Amsterdam in februari 1941, met de Februaristaking als gevolg, en juni.

Bij de razzia in juni werden ongeveer 250 Amsterdamse politiemensen van de politieke opsporingsdienst, de recherche en de straatdienst ingezet om ruim 200 Duitse en Nederlandse joden aan te houden "voor verhoor door de SD". Toen kort daarna bleek dat de arrestanten naar Mauthausen gedeporteerd waren, voelden de politiemensen zich bedrogen en deden hun beklag bij korpschef Tulp. Deze verzekerde hen dat zij niet meer zo behandeld zouden worden.

In september 1941 volgde een razzia in Twente en in oktober vonden razzia's plaats in de Achterhoek, Arnhem, Apeldoorn en Zwolle. De gemeentepolitiekorpsen moesten daarbij ondersteuning bieden en de Marechaussee voertuigen leveren.

Croiset van Uchelen, de inspecteur-generaal van de Nederlandse politie, protesteerde bij secretaris-generaal Schrieke van Justitie tegen het oppakken van joodse mensen die niets misdaan hadden als gijzelaars. De Nederlandse politie moest voortaan van dergelijke opdrachten verschoond worden, vond hij. Schrieke antwoordde dat de Nederlandse politie, waaronder de Marechaussee, te doen had wat van haar werd verlangd, en beriep zich daarbij op Rauter.

H. Kaasjager, een divisiecommandant van de Marechaussee, maakte bekend dat hij niet wenste mee te werken aan de arrestatie van joden en gijzelaars en kreeg prompt ontslag op last van Rauter.

Het verwachte succes van de Duitse legers aan het Oostfront bleef uit. De bezetter begon met harde hand de Nederlandse samenleving aan te zetten tot steun aan de Duitse oorlogsvoering, onder meer door het oproepen van mannen voor de arbeidsinzet in Duitsland. De bezetter trad met steeds grotere verbetenheid op tegen de joden.

In Berlijn had de nazitop inmiddels besloten tot de massamoord op de joden als *rassenpolitische Hauptfeinde* van het Derde Rijk. De leiding over de vernietiging van de Europese joden had het *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA) onder leiding van Heydrich in Berlijn. In de afdeling voor joodse aangelegenheden (*Referat IV B 4*) van het RSHA bepaalde Eichmann hoeveel joden per maand uit de bezette landen naar de vernietigingskampen gevoerd zouden worden.

In het voorjaar van 1942 bezochten zowel SS-chef Himmler als diens ondergeschikten Heydrich en Eichmann Nederland voor overleg met het rijkscommissariaat en de Duitse politieleiding.

De uitvoering van de Jodenvervolging in Nederland viel onder de gedeelde verantwoordelijkheid van het rijkscommissariaat en de Sicherheitspolizei en SD. Bij de staf van Rauters ondergeschikte Harster, de bevelhebber van de Sipo en SD te Den Haag, werd een afdeling voor joodse aangelegenheden (ook *Referat IV B 4* genoemd) ingesteld met de functionaris Fischer als de Haagse Eichmann. Fischer op zijn beurt gaf aanwijzingen door aan de *Aussenstelle* van de Sipo en SD in Amsterdam onder leiding van Willi Lages. Bij de Sipo en SD in Amsterdam werd een onderafdeling ingesteld, de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, onder leiding van Ferdinand aus der Fünten. Buiten dit netwerk van de Sipo en SD om had het rijkscommissariaat een directe vertegenwoordiger, *Beauftragter* Hans Böhmcker, bij burgemeester Voûte van Amsterdam.

Eichmann gaf vanuit Berlijn de streefaantallen voor de transporten naar de vernietigingskampen door. De uitvoering van de jodenvervolging in Nederland werd verder helemaal overgelaten aan het in Nederland geïnstalleerde vervolgingsapparaat.

In Nederland mondden de anti-joodse maatregelen uit in de concentratie en deportatie van de joden. In de eerste maanden van 1942 werden de buitenlandse joden opgesloten in kamp Westerbork en startte de gedwongen verhuizing van Nederlandse joden naar Amsterdam.

De inschakeling van gemeentepolitiekorpsen bij de verhuizingen leidde tot protesten van burgemeesters en commissarissen van de provincies bij secretaris-generaal Frederiks van Binnenlandse Zaken.

Hun argumentatie was, dat als maatregelen door de rijksoverheid in Den Haag afgekondigd werden, de rijksoverheid voor de uitvoering daarvan ook maar rijkspolitiepersoneel (de Marechaussee dus) moest inzetten. Enkele burgemeesters weigerden hun medewerking en kregen ontslag. Frederiks verzocht Rauter om vrijstelling van de gemeentepolitie voor assistentieverleningen bij het oppakken van joden en gijzelaars. Rauter zegde aanvankelijk toe dat van Nederlandse politieambtenaren geen handelingen verlangd zouden worden die tegen hun geweten indruisten, maar op 30 oktober 1942 volgde een niet mis te verstane circulaire van gevluchtigde Broersen. Aan opdrachten van bevoegde Duitse autoriteiten tot arrestatie, transport en voorgeleiding van joden, gijzelaars en andere personen diende door de politie gevolg te worden gegeven. Vooral de term voorgeleiding in de circulaire was een farce. Op aanhouding volgde immers overdracht aan de Duitsers, waardoor de gearresteerde medeburgers buiten de Nederlandse rechtsgang bleven.

De vervolging van de joden mondde uit in hun wegvoering uit Nederland. Onder het valse voorwendsel van "werkverruiming in Duitsland" deporteerde de bezetter hen naar vernietigingskampen in Polen. Vanaf juli 1942 vertrok er 84 maal een trein vanuit kamp Westerbork naar het oosten, de laatste op 13 september 1944.

Nederlandse instanties, waaronder de politie, hielpen bij de deportatie. In Nijmegen bijvoorbeeld kregen tientallen leden van de Marechaussee en ongeveer 80 man van het ongeveer 180 leden tellende gemeentepolitiekorps de opdracht om zich op een avond in november 1942 te melden in een schoolgebouw. Daar werden zij ontvangen door korpschef Van Dijk, diens rechterhand Verstappen en een Duitse officier van de Sipo en SD. Lijsten met namen en adressen van joden werden uitgedeeld en de politiemensen twee aan twee op pad gestuurd. Overdonderd en voor het blok gezet gingen de dienders aan het werk. Tijdens die nacht werden bijna 250 joden uit hun huizen gehaald. Een verzetskern, die binnen de Nijmeegse recherche was ontstaan, slaagde erin een aantal joodse medeburgers door te sluiten naar onderduikadressen.

Terwijl het uit huis halen van joden, inclusief de zieken en ouden van dagen, in volle gang was, werden begin 1943 de joodse ziekenhuizen en zorginstellingen, zoals het Apeldoornse Bos, ontruimd. Circa 8000 mensen (personeelsleden, zieken en mensen met een verstandelijke beperking) werden op transport gesteld. Betrokkenen begonnen zich af te vragen hoe de deportatie van zieken, bejaarden en gehandicapten te rijmen was met de arbeidsinzet in Duitsland.

In het voorjaar van 1943 keerden de oorlogskansen van Nazi-Duitsland.

De Nederlandse bisschoppen riepen op om niet meer mee te werken aan het ophalen.

De bereidheid van Nederlandse ambtenaren en politiemensen om Duitse maatregelen uit te voeren, verminderde zienderogen. In Nunspeet, Kampen, Assen, Ermelo, Enschede en Utrecht weigerden politiemensen aan ophaalacties mee te doen.

De elf mannen van de marechausseebrigade Grootegast weigerden in maart 1943 om joden op te halen. Hun arrestatie en overbrenging naar het concentratiekamp Vught werd ter afschrikking aan alle politiekorpsen gemeld. Bovendien richtte Y. de Boer, de commandant van het marechausseegewest Groningen, zich per brief tot zijn personeel. De dienstweigering van de Brigade Grootegast schaadde volgens hem de reputatie van loyale plichtsvulling en absolute betrouwbaarheid van de Nederlandse politie. Het jodendom vormde een bedreiging voor de Europese beschaving. Daarom werden de joden uit de samenleving verwijderd en naar een voor hen gereserveerde landstreek in Polen overgebracht.

Hen zou geen haar gekrenkt worden. De Duitsers vermeden zelfs elke onnodige hardheid door het gezinsverband bij het transport intact te laten, aldus De Boer.

Gewestcommandant De Boer, tevens bondsleider van de Kameraadschapsbond, zou nog opklimmen tot chef-staf van het Directoraat-Generaal van Politie.

Amsterdam

In Amsterdam had [korpsschef Tulp](#) in een jaar tijd het korps naar zijn hand gezet en door zijn niet-afstandelijke stijl van leidinggeven het vertrouwen van het lagere personeel gewonnen.

Tulp ondersteunde de Duitse anti-joodse maatregelen volledig en ging in de uitvoering daarvan enkele malen zelfs verder dan de Sipo en SD verlangde. Hij overlegde en correspondeerde regelmatig met Rauter. Waarschijnlijk op instigatie van Rauter startte in Amsterdam op 1 juni 1942 het bureau Joodsche Zaken zijn werkzaamheden. Deze opsporingsdienst fungeerde als aanjager voor de rest van het korps betreffende de [uitvoering van anti-joodse maatregelen](#). De straatdienst had in de voorafgaande maanden geen grote ijver getoond in de controle op de naleving van die maatregelen. Op 6 juni 1942 gaf Tulp een order uit waarin hij van zijn personeel stipte controle op de naleving van anti-joodse maatregelen eiste, op straffe van ontslag.

Begin juli 1942 startte de Sipo en SD in Amsterdam het ophalen van joden, met hulp van Amsterdamse rechercheurs van het bureau Inlichtingendienst en het bureau Joodsche Zaken.

Vanaf een grote razzia op 6 augustus werd het Politiebataljon Amsterdam (PBA) intensief ingezet bij het uit huis halen van joden, in september zelfs vijf avonden per week. Het bataljon stond bij deze acties onder het bevel van Wieprecht, de plaatselijke commandant van de *Ordnungspolizei*. De inzet van het PBA was een Duits initiatief. Tulp bood daarna aan het Amsterdamse korps in zijn geheel in te zetten bij de deportatie van de joden. Vanaf begin september werden, naast het politiebataljon en de politieke opsporingsdiensten, vele korpsleden (deels in burger gekleed) van de uniformdienst en recherche ingezet bij het uit huis halen van joden. In september alleen al werden ruim 6000 joden opgepakt. De ophaalploegen werden op pad gestuurd met lijsten met de namen en adressen van de op te halen joden. Bevonden zich in een woning ook joden, wier namen niet op de lijst stonden, dan moesten ook zij meegenomen worden. Korpsleden verklaarden na de bevrijding dat het bevel daartoe mondeling door de Sipo en SD verspreid was. Het kwam herhaaldelijk voor dat de ophaalploegen een woning verlaten aantroffen. Tulp gaf op 24 september 1942 de instructie uit dat in dergelijke gevallen joden uit nabijgelegen woningen opgepakt moesten worden (om zo toch de quota te halen). Bij de verzamelplaatsen in de stad werd de politie geconfronteerd met protesterende en scheldende omstanders. Af en toe leidde dat tot vechtpartijen, waarbij de politie schoten afvuurde. Het politiebataljon ging eind september bij dergelijke tumulten over tot het oppakken van joodse omstanders.

Joodse mannen waren tewerk gesteld in werkverruimingskampen op het platteland. De bezetter besloot deze fuik in het begin van oktober te sluiten en alle mannen op transport te stellen naar Westerbork. Tegelijkertijd moesten in Amsterdam de ruim 4000 gezinsleden van deze mannen opgepakt worden op 2 en 3 oktober. Op 2 oktober startte de grote ophaalactie 's avonds en duurde voort tot de vroege ochtend. Het politiebataljon, rechercheurs en bijna 1200 man van de uniformdienst werden ingezet. In de middag van 3 oktober werd Tulp door ziekte geveld. Toen 's avonds de ophaalactie werd vervolgd bleek het de korpsleiding, in afwezigheid van Tulp, te ontbreken aan voldoende overwicht over de dienstdoende inspecteurs en dienders. Zo onopvallend mogelijk vertraagden en saboteerden deze de actie. Halverwege de avond besloten de Duitsers de ophaalactie te staken.

Het uitvallen van Tulp had geleid tot het voortijdig stoppen van het oppakken van de gezinsleden. Tulp overleed op 22 oktober. Voorlopig werd het Amsterdamse politiekorps niet meer op grote schaal ingezet.

In oktober was het Politiebataljon Amsterdam betrokken bij ophaalacties in Rotterdam.

In november was het bataljon drie weken lang weer vijf avonden per week in Amsterdam actief. Uitlatingen van Rotterdamse agenten over misdragingen van de bataljonsleden in Rotterdam en wederzijdse uitlatingen over misdragingen door Amsterdamse bataljonsleden en Duitsers van de *Ordnungspolizeibataillone* duiden erop dat bij deze ophaalacties gemengd samengestelde ophaalploegen op pad gestuurd werden. Deze gemengde samenstelling verkleinde de mogelijkheid dat politiemannen onderling konden afspreken om joden te laten ontkomen. De invoering van eenheidsuniformen, die van individuele en lokale kenmerken zoals kraagnummers en gemeentewapens waren ontdaan, maakte het makkelijk om Nederlandse politie-eenheden buiten de eigen gemeente in te zetten zonder dat het omstanders opviel. Bovendien verkleinde ook deze maatregel de kans dat politiemensen joden vooraf konden waarschuwen of tijdens de actie lieten ontkomen. Zij kenden immers niemand in de vreemde stad.

Voor de Duitsers waren de laatste weken van 1942 een rustige periode met kleine razzia's. Zij hadden aan de door Eichmann verlangde streefcijfers voldaan.

Eind januari 1943 bereidden de Duitsers nieuwe grootschalige acties in Amsterdam voor, waarbij de hulp van het Amsterdamse politiekorps onder leiding van Tulp's opvolger [J.C. Krenning](#) geëist werd. Op 8 en 9 februari moest de Vrijwillige Hulppolitie optreden bij een grote razzia voor de arbeidsinzet en Krenning 850 korpsleden beschikbaar stellen voor de ontruiming van de plaatselijke joodse ziekenhuizen en zorginstellingen. Hoe deze acties verliepen is onduidelijk. Krenning stortte op 9 februari volledig in en werd onder psychiatrische behandeling gesteld. Bekend is in ieder geval wel dat op 9 februari een transport met 400 joden uit Amsterdam in Westerbork aankwam en de dag erna een trein met 250 joodse weeskinderen uit Amsterdam.

Waarschijnlijk besloten of beseften de Duitsers na deze acties dat het Amsterdamse politiekorps niet meer grootschalig inzetbaar was. Vanaf half februari 1943 schakelde de *Ordnungspolizei* in Amsterdam de Vrijwillige Hulppolitie in bij het ophalen van joden. Zij bleken willige helpers en haalden ruim 1000 joden per week uit hun huizen.

In Amsterdam eindigde het grootschalig oppakken van joden met razzia's op 25 mei en 20 juni 1943. Bij de razzia in mei pakte Duitse eenheden en het PBA, de Vrijwillige Hulppolitie, een detachement van de Haagse politie en de joodse Ordedienst uit Westerbork ruim 4000 joden op. Bij de laatste razzia in juni werden behalve Duitse eenheden ook de Vrijwillige Hulppolitie en de Ordedienst van Westerbork ingezet. Harster, de bevelhebber van de Sipo en SD, meldde aan de rijkscommissaris dat bij de razzia in juni 5500 joden opgepakt waren, en bovendien: *“Zu Zwischenfällen ist es nicht gekommen. Die niederländische Bevölkerung steht den Abtransporten vollkommen ablehnend gegenüber, zeigte sich jedoch äusserlich überwiegend teilnahmslos. Die grosse Masse war hauptsächlich darüber verärgert, dass sie die abgesperrten Stadtviertel nur unter Schwierigkeiten verlassen konnte.”*

Samenvattend berichtte Harster dat 100.000 joden uit de Nederlandse samenleving verwijderd waren. *“Somit wurde in 11 Monaten die Entjudung der Niederlande annähernd zu drei Vierteln gelöst.”*

Eind september 1943 vond in Amsterdam nog een razzia door uitsluitend Duitse eenheden plaats. Daarna werden de nog in Nederland achtergebleven joden vogelvrij verklaard. Jodenploegen van de politieke opsporingsdiensten, de Landwacht en premiejagers van buiten de politie speurden fanatiek naar ondergedoken joden. Van de circa 25000 ondergedoken joden werd een derde toch gegrepen.

De beruchtste groep jodenjagers was de zogenoemde *kolonne Henneicke* van de *Hausraterfassungsstelle* in Amsterdam. Deze onderafdeling van de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* in Amsterdam was belast met het roven van de inboedels van uit huis gehaalde joden. Bij de *Hausraterfassung* waren Nederlandse rechercheurs gedetacheerd.

Enkele van deze rechercheurs, met name P. Elias en A. Japin hielpen mee om joden te laten ontsnappen uit de Hollandse Schouwburg.

De ploeg of colonne van W. Ch. Henneicke, een Amsterdamse automonteur en zwarthandelaar, maakte, na het einde van de grootschalige deportaties, fanatiek jacht op joodse onderduikers. Henneicke had ontdekt dat rechercheurs betrokken waren bij verzetsactiviteiten. Elias werd door de Duitsers opgepakt en in december 1944 gefusilleerd. Japin wist onder te duiken en overleefde de bezetting. Henneicke werd in december 1944 in Amsterdam geliquideerd.

De Verordening Organisatie Politie

De Verordening Organisatie Politie (VOP), die op 1 maart 1943 in werking trad, was het sluitstuk van de reorganisatie van de Nederlandse politie. De VOP bepaalde dat de politie een aangelegenheid van staatszorg was. De politiekorpsen van Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Utrecht, Haarlem, Groningen, Eindhoven en Arnhem werden Staatspolitie. In 121 middelgrote gemeenten bleef de gemeentepolitie bestaan, maar zij werd ondergeschikt aan de Staatspolitie-instanties.

In de overige gemeenten van het land was de politiedienst in handen van de Marechaussee / Gendarmerie als Staatspolitie.

In de acht staatspolitiegemeenten stond een politiepresident aan het hoofd van de staatspolitie.

Het land werd verdeeld in vijf gewesten (ressorten), die onder een gewestelijk politiepresident stonden. De politiepresidenten van Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnhem en Eindhoven waren tevens gewestelijk politiepresident. Een gewestelijk commandant stond in elk gewest aan het hoofd van de Marechaussee/Gendarmerie. De gewesten waren onderverdeeld in districten, afdelingen en groepen. De Marechaussee/Gendarmerie verrichtte aanvankelijk overal de parketdienst; later werd een korps parketwachters ingesteld.

De burgemeesters in gemeenten met gemeentepolitie of Marechaussee waren als politiegezagsdragers ondergeschikt aan de secretaris-generaal van het departement van Justitie en de gewestelijke politiepresidenten. Het departement van Binnenlandse Zaken moest alle aangelegenheden inzake politie overdragen aan de secretaris-generaal van Justitie. Ook de positie van het Openbaar Ministerie ten opzichte van de politie slonk enorm omdat de taken en bevoegdheden van de procureurs-generaal (als de vooroorlogse fungerend directeurs van politie) over gingen naar de gewestelijke politiepresidenten. Voor de gehele Nederlandse politie werd een uniform rangenstelsel met militaire benamingen ingevoerd en een landelijk bezoldigingsstelsel.

Bovenlokale voorzieningen voor de politie

In het kader van de centralisering werden tijdens de bezetting bovenlokale voorzieningen voor de politie gerealiseerd. De opheffing van de krijgsmacht en de unificatie en verstatelijking van politiekorpsen maakte het noodzakelijk de korpsgebonden of lokale ziekenfondsregelingen te herzien. Met ingang van 1 januari 1943 ressorteerde de geneeskundige verzorging van de Nederlandse politie onder de gevolmachtigde. Met de uitvoering van die verzorging belastte Broersen de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst van de Nederlandse Politie onder leiding van Dr. Ch.G.J. Dorninckx, die ambtshalve tevens voorzitter was van het gelijktijdig gevormde [Nederlandsch Politie-Ziekenfonds \(NPZ\)](#). De oprichting van het ziekenfonds en de Geneeskundige- en Gezondheidsdienst van de Nederlandse Politie konden gepresenteerd worden als maatregelen om de secundaire arbeidsvoorwaarden van politiemensen te verbeteren; de geneeskundige- en gezondheidsdienst diende echter ongetwijfeld ook om inzicht te krijgen in en vat op het stijgende ziekteverzuim. Ziekmelding was een middel om tijdelijk aan het verrichten van hand- en spandiensten voor de bezetter te ontkomen. In de herfst van 1943 vaardigde Rauter de order uit dat politiemensen die langer dan 24 uur ziek waren hun uniform en dienstwapen moesten inleveren.

Tot de bovenlokale voorzieningen, die ten dienste van de Nederlandse politie gerealiseerd werden, behoorden verder:

- De Technische Verbindingsdienst der Nederlandsche Politie, belast met de inrichting van een landelijk berichten- en alarmeringssysteem (LABAS). De dienst was aanvankelijk aan de Raamweg in Den Haag gevestigd, maar verhuisde in maart 1943 naar de Parkstraat 2 in Utrecht. Een politie-telexnet was eind 1942 operationeel. Het LABAS, met uitgebreide telex- en telefoonverbindingen, trad op 1 november 1943 in werking. Door het LABAS konden opsporingsberichten snel tot in alle uithoeken van het land worden verspreid;
- De Veterinaire Dienst der Nederlandsche politie. Deze dienst was belast met de keuring, aankoop van en medische zorg voor speurhonden en paarden. Het aantal bereden brigades werd tijdens de bezetting gereduceerd en de paarden gevorderd.
- De Politie Motor Dienst te Putten;
- De Afdeling Intendance met het Centraal Magazijn te Apeldoorn.

Deze opsomming in een circulaire van het Directoraat-Generaal van 9 september 1943 vermeldt ook de Recherche-Opleidings-School te 's-Gravenhage, die echter pas in maart 1944 te Overveen startte. Met uitzondering van de recherschool bleven alle bovenlokale voorzieningen na de bezetting voortbestaan.

De zwarte politie

Tijdens de Duitse bezetting werd ook de uniformering van de Nederlandse politie grondig gewijzigd.

Na de opname van de Rijksveldwacht in de Marechaussee in maart 1941 werd de eerste uniformwijziging uitgevoerd.

Bij de Marechaussee bleef de springende granaat het kenmerkende embleem.

De kolbak werd afgeschaft en de oranje kokarde op de [kepie](#) vervangen door een exemplaar in de nationale driekleur. Een tuniek met één rij granaatknopen en opgestikte zakken kwam in plaats van de korte jas met twee rijen granaatknopen.

Zowel bij de Marechaussee als bij de gemeentepolitie was een pistoolkoord voorgeschreven.

Gemeentepolitie en gemeenteveldwacht werden voorzien van een landelijk eenheidsuniform. Tuniek, pantalon en pet waren zwart met blauwe biesen. Het [gemeentewapen](#) op pet en knopen werd afgeschaft, zo ook de kraagnummers (of de dienstnummers op de gelijktijdig afgeschafte helmen). De [platte pet met klep](#) had als embleem de kokarde in de nationale driekleur, uitgevoerd in metaal en emaille, en daaronder op de petband de klimmende leeuw uit het rijkswapen in witmetaal.

Op de officierspetten was de geborduurde klimmende leeuw omgeven door geborduurde lauwertakken. De leeuwknop, voorstellende de klimmende rijksleeuw op een geblokte en gestreepte ondergrond, die in 1912 bij het leger was ingevoerd, werd de uniformknop voor de gemeentepolitie. Met deze emblemen wilde de bezetter symboliseren dat ook de gemeentelijke politiezorg een staatsaangelegenheid was.

Met de invoering van dit eenheidsuniform en de afschaffing van de individuele kraagnummers en gemeentewapens als embleem werd de gemeentepolitie geanonimiseerd.

Per 1 december 1942 werd de Gemeenteveldwacht opgeheven. Het personeel ging grotendeels over in dienst van de Marechaussee of in dienst van de gemeentepolitie.

De Verordening Organisatie Politie, die op 1 maart 1943 in werking trad, bepaalde dat de politie een aangelegenheid van staatszorg was. De politiekorpsen van Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht, Haarlem, Groningen, Eindhoven en Arnhem werden Staatspolitie. In 121 middelgrote gemeenten bleef de gemeentepolitie bestaan, maar zij werd ondergeschikt aan de Staatspolitie-instanties. In de overige gemeenten van het land was de politiedienst in handen van de Staatspolitie zijnde de Marechaussee/Gendarmerie.

Voor de gehele Nederlandse politie werd een uniform rangenstelsel met militaire benamingen vastgesteld en nieuwe uniformen. Met ingang van 10 november 1942 diende al te worden overgegaan tot het dragen van het nieuw in te voeren politie-uniform.

Voor de gehele Nederlandse politie kwam er een uniform met een [platte pet met klep](#) en een [tuniek met een gesloten dubbele kraag](#). De kraag was voorzien van kraagspiegels met daarop de rangonderscheidingstekens. De petemblemen bestonden uit de springende granaat op de petbol en daaronder, op de petband, een kokarde in driekleur, omgeven door een lauwerkrans. Alle uniformknopen waren granaatknopen.

Het pistoolkoord en de schouderriem aan de koppel werden afgeschaft.

Voor de Staatspolitie in de acht grote steden en de gemeentepolitie was het uniform geheel zwart met blauwe biezen en blauwe kraagspiegels.

Het uniform van de Marechaussee/Gendarmerie had een blauwe band op de pet, een blauwe tuniekkraag met [zwarte kraagspiegels](#), en een blauwe broek met zwarte bies. De Marechaussee raakte de kepie en de nestel, het voor de Marechaussee typische siersnoer op de tuniek, kwijt.

Het uniform voor de hoogste leidinggevenden bij de politie, namelijk de acht politiepresidenten (van Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht, Haarlem, Groningen, Eindhoven en Arnhem) en de chef van de Algemene Staf van het Directoraat-Generaal van Politie, had als kenmerkend verschil een tuniek met revers, te dragen met een wit hemd en stropdas. De spiegels met de rangonderscheidingstekens waren op de beide revers aangebracht.

Vanwege de schaarste aan textiel en andere grondstoffen tijdens de bezetting moest de uniformwijziging zo veel mogelijk uitgevoerd worden door [het vermaken van oude uniformstukken](#), die niet opzij gehangen en achtergehouden mochten worden.

De uniformvernieuwing is waarschijnlijk niet voor honderd procent doorgevoerd.

Uniformstukken in onze museumcollectie, foto's gemaakt tijdens de bezetting, en ook de uniformvoorschriften uit 1947 van het Korps Rijkspolitie en de gemeentepolitie, die tot op zekere hoogte een continuïteit in de uniformontwikkeling staven, doen vermoeden dat bij gemeentepolitiekorpsen de klimmende rijksleeuw als petembleem en de leeuwknopen ook na november 1942 in gebruik zijn gebleven.

Kort na de bevrijding was eenheid in uniform geheel afwezig. Uitmonsteringen uit de bezettingstijd werden van uniformen verwijderd en zelfs doken uniformstukken van vóór de bezetting weer op. Deze mengelmoes aan overgangsuniformen bleef tot in 1948 bestaan.

Ontregeling van de samenleving en de politie

Voor de Duitse oorlogsinspanning en het bezettingsbestuur in Nederland stapelden de problemen zich op. Aan het Oostfront begon het jaar 1943 met de vernietiging van het zesde leger bij Stalingrad; in juli won het Sovjetleger de tankslag bij Koersk en rukten de Russen massaal op richting westen. In mei werden de Duitse en Italiaanse troepen uit Noord-Afrika verdreven, later gevolgd door geallieerde landingen op Sicilië en in Zuid-Italië. Italië koos in oktober de kant van de geallieerden. De oorlogskansen voor Duitsland leken gekeerd.

In 1943 waren ongeveer 125.000 man van de Duitse krijgsmacht in Nederland gestationeerd. De Duitsers hielden rekening met een geallieerde landing op de Nederlandse kust.

In het bezette Nederland namen de onrust en [weerstand tegen de onderdrukking en uitbuiting](#) toe. Het bezettingsbestuur maakte bekend dat er voor tewerkstelling in Duitsland 100.000 mannen nodig waren.

In februari werd de nominale bevelhebber van het Vrijwilligerslegioen Nederland, de gepensioneerde chef van de generale staf H.A. Seyffardt, door een verzetsgroep doodgeschoten. De stervende generaal kon nog vertellen dat de schutter er uitzag als een student. Als represaille namen de Duitsers honderden studenten in gijzeling. Bij razzia's werden mannen opgepakt voor de arbeidsinzet in de Duitse oorlogsindustrie en landbouw.

De Nederlandse bisschoppen riepen in een herderlijk schrijven en vanaf de preekstoel de politie op om niet meer mee te werken aan het oppakken van joodse medeburgers en jongemannen.

De bezetter kondigde aan dat alle 300.000 militairen van mei 1940 als krijgsgevangenen naar Duitsland gevoerd zouden worden. Als tegenreactie braken stakingen uit. Tijdens deze April-Meistakingen van 1943, begonnen bij de Storkfabrieken in Hengelo, voerde de bezetter het standrecht uit, dat in januari was afgekondigd. De *Polizeistandgerichte* bestonden uit een *SS-Richter* en twee SS- of politieofficieren als bijzitters. De vonnissen waren snel en hard.

In de zomer van 1943 werden de militairen in hernieuwd krijgsgevangenschap naar Duitsland afgevoerd. Naar schatting waren halverwege het jaar al 60.000 mannen ondergedoken om aan tewerkstelling in Duitsland te ontkomen.

Rauter eiste in juli dat ieder bataljon van de *Ordnungspolizei* eenmaal per week met het gehele bataljon een razzia moest uitvoeren. Het land werd opgedeeld in "*Befriedungsräume*" die op zoek naar "*Banditen*" uitgekamd moesten worden.

De staf van de *Grüne Polizei* in Nijmegen schatte de sterkte van de Nederlandse geüniformeerde politie op 12.886 politiemannen, maar voegde daaraan toe: "Die niederländische Polizei versagte vielfach." Haar conclusie was dat het uitkammen van het land op arbeidsweigeraars, joden en studenten met Nederlandse krachten onuitvoerbaar was. Het aantal Nederlandse politiemannen dat onderdook om geen hand- en spandiensten aan de Duitse politie meer te hoeven leveren steeg. Volgens Rauter verdwenen er 2 tot 3 per dag. Op 16 februari 1943 gaf Rauter een instructie uit, bepalende dat aan politiemensen die langer dan twee dagen van hun dienst verwijderd bleven, geen salaris, pensioen of wachtgeld uitbetaald mocht worden.

Een Duits opsporingsregister uit 1943 vermeldt de namen van 98 ondergedoken politiemannen in één maand. In september 1943 kondigde Rauter de zogenoemde *Sippenhaft* voor de Nederlandse politie af: dook een politiemann onder, dan moesten zijn naaste verwanten door de *Sicherheitspolizei* opgepakt en naar een concentratiekamp overgebracht worden. De maatregel stopte het onderduiken niet. Eind 1943 zaten in Vught 150 familieleden van politiemannen gevangen.

In juli 1944 vermeldde een opsporingsregister 227 namen (op een politiesterkte van 17.266 man). In de periode zomer 1943 – zomer 1944 waren ongeveer 600 politiemensen ondergedoken.

Draufgänger Rauter stuitte ook op problemen en weerstand in de top van de Duitse én Nederlandse politie. Hij verving in 1943 twee van zijn drie onderbevelhebbers: W. Harster, de bevelhebber van de Sipo en SD, en B. Lankenau, de bevelhebber van de Ordnungspolizei. Beiden verklaarden na de oorlog dat hun ontslag te wijten was aan kritiek op Rauters harde repressie maatregelen. Het is echter niet uitgesloten dat zij daarmee hun eigen aandeel in het harde bezettingsregime wilden bagatelliseren.

De functie van chef-staf van het directoraat-generaal van politie werd vanaf maart 1943 bekleed door L.J. Broersen. Broersen werd op 1 oktober 1943 opgevolgd door P. J. Kooymans, en die weer door politieoverste Y. de Boer.

Broersen, Kooymans en ook de voorman van de Germaanse SS in Nederland, J.H. Feldmeijer, bleken niet geheel aan het SS-ideaal van de standvastige en sobere *Kämpfer* te voldoen, maar gedroegen zich als genotzuchtige *Kampftrinker*, wier veroveringsdrang gericht was op de vrouwen van medestrijders. Kooymans vertrok begin januari 1944 naar het Oostfront, waar hij in Russisch krijgsgevangenschap belandde. Henk Feldmeijer sneuvelde in februari 1945 op weg naar het front aan de Maas. Zijn auto werd door een geallieerd jachtvliegtuig aan barrels geschoten.

De nadering van de geallieerden

Begin februari 1944 brachten Seyss-Inquart, Rauter en Himmler een bezoek aan het Politie Opleidings Bataljon te Schalkhaar. Deze vertoning van wederzijds vertrouwen en waardering strookte nauwelijks nog met de werkelijkheid. In de ogen van de Duitsers was het grootste deel van het Nederlandse politiepersoneel toenemend onbetrouwbaar. Door het ontslaan en het onderduiken van *deutschfeindliche* politiemensen werd het personeelstekort bij de politie steeds groter. Vacatures bleven open door gebrek aan goed opgeleid personeel dat de nieuwe orde was toegedaan. Het POB te Schalkhaar en de Politie Opleidings School te Apeldoorn konden niet voldoen aan de groeiende behoefte. Collaborerende Nederlandse politiemannen werden een doelwit voor het verzet. Het aantal liquidaties van “foute” politiemensen nam toe: 9 liquidaties in 1943, 23 liquidaties in 1944.

Nadat het merendeel van de joodse Nederlanders gedeporteerd was, richtten de Duitsers hun aandacht op de Roma en Sinti. De nazi's beschouwden ook hen als een minderwaardig ras. Vanaf juli 1943 was het hen verboden om rond te trekken.

Zigeuners en woonwagenbewoners waren niet zo degelijk geregistreerd als de joden. De bezetter beschikte nauwelijks over namen- en adreslijsten. Bovendien konden de Duitsers de centrale cartotheken van de rijksinspectie van de bevolkingsregisters en de rijksidentificatiedienst niet raadplegen. De rijksinspectie in het gebouw Kleykamp in Den Haag was in april 1944 door Britse bommenwerpers platgegooid; bij de rijksidentificatiedienst, een onderdeel van de recherchecentrale, wist commissaris H.J. Regenboog de Duitsers af te wimpelen door te melden dat de cartotheek “wegens een verhuizing” niet toegankelijk was.

Op 15 mei 1944 kregen alle politiekorpsen via het Landelijk Berichten- en Alarmeringssysteem (LABAS) een zeer dringend en geheim telexbericht: “Op last van de Befehlshaber der Sipo und des SD moeten op dinsdag 16 mei 1944 alle Zigeunerfamilies, alle kinderen inbegrepen, door personeel der Nederlandse politie onverwijld naar het kamp Westerbork worden overgebracht en wel tot uiterlijk 20.00 uur.” De actie tot aanhouding moest overal in het land op hetzelfde tijdstip beginnen, om 4.00 uur 's morgens.

De bij deze ophaalacties opgepakte zigeuners werden via Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Van de ongeveer 250 gedeporteerde Roma en Sinti overleefden maar enkele tientallen.

In september 1944 leek de bevrijding van Nederland nabij.

Terwijl geallieerde troepen oprukten in Noord-Frankrijk en België, riepen zij de verzetsgroepen in bezet gebied op tot grootschalige spoorwega sabotage en nam het aantal wapendroppings toe. De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, onder het bevel van Prins Bernhard, werden begin september opgericht. De BS ontstond door samenvoeging van de Knokploegen, de Ordedienst en de Raad van Verzet.

Op 3 september bereikten de geallieerden Brussel, Antwerpen werd op 4 september bevrijd.

Geruchten dat de geallieerden Breda hadden bereikt leidden op 5 september 1944, Dolle Dinsdag, tot kortstondige feestvreugde op straat, paniek bij de Duitse bezettingmacht en het massaal op de vlucht slaan van NSB'ers.

De Geallieerde luchtlandingen bij Eindhoven, Nijmegen en [Arnhem](#) slaagden slechts ten dele. De Britten slaagden er niet in de brug over de Rijn bij Arnhem te veroveren. De opmars van grondtroepen bij de operatie Market Garden leidde wel tot de [bevrijding](#) van delen van Zuid-Nederland.

De oorlogshandelingen in september hadden een enorme ontregelende uitwerking op de Nederlandse politie. Politie mannen besloten alsnog onder te duiken; de opleidingsscholen hielden op te bestaan. De gesloten eenheden vielen uiteen of werden ontbonden. Het Directoraat-Generaal en de staf van de *Befehlshaber der Ordnungspolizei* verhuisden inderhaast vanuit Nijmegen naar respectievelijk Zwolle en Schalkhaar.

Noord-Nederland werd een belegerde vesting. Daar verscherpte zich het conflict tussen bezetter en verzet. Sabotagedaden en moordaanslagen door het verzet namen in de laatste oorlogsmaanden toe. De Duitse reactie was het opvoeren van de terreur. De Befehlshaber van de Sipo en SD, Schöngarth, vaardigde het zogenaamde *Niedermachungsbefehl* uit, waardoor de *Polizeistandgerichte* werden afgeschaft en de beslissing over leven en dood van elke arrestant bij de Sipo en SD kwam te liggen. De ter dood veroordeelden werden vaak als *Todeskandidaten* gevangen gehouden. Werd er na een aanslag besloten tot represailles, dan werden zij voor het vuurpeloton gezet en gefusilleerd. In de nacht van 6 op 7 maart 1945 wilde een Apeldoornse verzetsgroep op de weg bij Woeste Hoeve een Duitse vrachtwagen overmeesteren. Zij stuitten echter op de dienstwagen van politiechef Rauter. Rauter raakte in de schotenwisseling met de verzetsgroep zwaar gewond. Als vergelding voor deze toevalstreffer van het verzet werden 263 arrestanten gefusilleerd. In 1945 alleen werden 1579 mensen door de bezettingsmacht geëxecuteerd, in de periode 1940 t/m 1944 waren er 1228 slachtoffers.

Tijdens de laatste oorlogsmaanden vorderde en roofde de bezetter alles wat bruikbaar was voor de oorlogsvoering: transportmiddelen, brandstof, levensmiddelen én arbeidskracht.

In het najaar van 1944 voerden de Duitsers felle [razzia's](#) uit voor de gedwongen arbeidsinzet in Duitsland en de aanleg van verdedigingsstellingen in Nederland. In november werden in Rotterdam 50.000 mannen opgepakt en op transport gesteld. Bij de razzia werden ook politiemannen in uniform opgepakt; de rest van het korps werd ontwapend. Op 21 november werden in Den Haag, Voorburg en Rijswijk 13.000 mannen opgepakt.

Tijdens de laatste oorlogswinter heerste gebrek aan eerste levensbehoeften en brandstof. Het bezette noorden was afgesneden van de kolenmijnen in het bevrijde zuiden. De aanhoudende strenge vorst verergerde de nood. In bezet gebied zijn naar schatting 16.000 tot 20.000 mensen de hongerdood gestorven. Tijdens de zogenoemde hongertochten reisden stedelingen, ongeveer 50.000 per dag, naar het platteland om voedsel te kopen of te ruilen. Bij controles onderweg en terugkeer naar de stad dreigde inbeslagname door Duitse militairen of politie, Landwachters of ambtenaren van de Centrale Controledienst (CCD), die controleerden op de naleving van distributiemaatregelen. Niet zelden verdeelden Duitse en Nederlandse controleurs de in beslag genomen buit onderling.

Op 5 mei 1945 capituleerde het Duitse leger. Terwijl het Duitse leger vertrok en de Geallieerde legers kwamen, trachtte [de politie](#) de orde te handhaven.

De bevrijding

De regering in Londen had bepaald, dat in de bevrijde delen van Nederland meteen bij de bevrijding van die gebieden de bijzondere staat van beleg zou ingaan. In deze staat van beleg had een militair orgaan, het Militair Gezag (MG) geheten, de leiding over het bestuur en de ordehandhaving in bevrijd gebied.

De chef-staf van het MG, generaal Kruls, ressorteerde onder de minister van Oorlog en zetelde vanaf 11 september 1944 te Brussel. Op 12 september vaardigde het MG een Verordening Organisatie Politie uit, waarin bepaald werd dat de door de bezetter ingevoerde rangen, titels en uniformen werden vervangen door die van vóór de bezetting en dat iedere ambtenaar van politie tot nader order werd gezien als lid van één algemene politie. De organisatorische indeling van de politie op het platteland in gewesten, districten, afdelingen en groepen bleef gehandhaafd.

Twee weken later trad een Buitengewoon Politiebesluit in werking dat de minister van Justitie in Londen, Van Angeren, had ontworpen. Dit besluit merkte alle politiezorg aan als rijkspolietzorg en plaatste alle politiemensen onder de bevelen van de minister van Justitie.

De Nederlandse regering wilde een bijtjesdag met excessen, zoals die na de bevrijding in Frankrijk en België plaatsgevonden hadden, voorkomen en wilde dat na de bevrijding niet het verzet, maar het MG en de politie rust en orde zou handhaven. Daarvoor was het essentieel dat de politie tijdens de bevrijdingsperiode zou blijven functioneren en snel gezuiverd zou worden.

In de eerste weken na de bevrijding heerste er min of meer rechtsonzekerheid, inclusief misstanden, publieke vernederingen en wraaknemingen. Slechts langzaam kregen het MG, de gemeentebesturen en de plaatselijke politie de regie over de gebeurtenissen in handen.

De begin september 1944 gevormde [Binnenlandse Strijdkrachten](#) en plaatselijke groepen “verzetlieden” begonnen direct met het oppakken van verdachten van collaboratie. De regering in ballingschap had bepaald dat leden van de NSB, WA en SS onmiddellijk gearresteerd moesten worden. Voor de aanhouding van andere verdachten moesten er eerst arrestatiebevelen uitgevaardigd zijn. Vaak was er echter geen wettelijke bevoegdheid om tot arrestatie over te gaan. Rond de 120.000 Nederlanders werden opgesloten in gevangenissen, politiebureaus en geïmproviseerde gevangenkampen. In het voormalige concentratiekamp Vught werden collaborateurs en Nederlandse Waffen-SS'ers geïnterneerd.

De politiezuivering

De regering in Londen had een Besluit Buitengewoon Strafrecht en Zuiveringsbesluit afgekondigd om de vervolging en berechting van collaborateurs mogelijk te maken. Het Militair gezag werd belast met het arresteren van collaborateurs, met hulp van de snel te zuiveren reguliere politie. Het MG was bevoegd om ambtenaren te schorsen of te staken (schorsing met behoud van salaris) en om plaatselijke zuiveringscommissies in te stellen die het gedrag van die ambtenaren tijdens de bezetting moesten beoordelen.

De zuiveringscommissies werden ondersteund door documentatiecommissies en heetten voluit zuiveringsadviescommissies. Zij gaven een strafadvies aan het Centraal Orgaan op de Zuivering van Overheidspersoneel. Het Centraal Orgaan stelde een conceptbeslissing op voor het ministerie van Justitie. Elk voorstel voor ontslag van een politieambtenaar werd voorgelegd aan de minister van Justitie

Om de collaborateurs op te sporen richtte het MG politieke opsporingsdiensten (POD's) op, bestaande uit verzetsmensen en betrouwbare politiemensen.

Het handhaven van de openbare orde én de arrestatie van collaborateurs was politiewerk. De politie zelf moest dus zo snel mogelijk gezuiverd worden.

Conform de bevoegdheid van het Militair gezag werden plaatselijke zuiveringscommissies samengesteld voor de politiekorpsen in de acht voormalige staatspolitiegemeenten en de 121 gemeentepolitiekorpsen. Voor de staatspolitie op het platteland, zijnde de Marechaussee (Gendarmerie), werden zuiveringscommissies gevormd in de districten en afdelingen.

De commissies werden gevormd uit mensen die te goeder naam en faam bekendstonden, uit de gelederen van de illegaliteit, politiekorpsen, gemeentebesturen en het Openbaar Ministerie. Via dagbladadvertenties werd de bevolking opgeroepen om klachten over politiemensen aan te brengen.

De zuivering van de politie verliep niet in het gehele land op eenzelfde manier. In veel gevallen konden politiekorpsen zichzelf van foute leden ontdoen, doordat de zittende korpsleidingen veel invloed hadden op de vorming en het optreden van de zuiveringscommissies.

In Den Haag kregen burgers maar drie dagen de tijd om klachten tegen politiemensen bij de korpschef te melden. In Amsterdam slaagde de korpsleiding erin om de zuiveringscommissie ervan te overtuigen dat het niet nodig was om de burgers te wijzen op de mogelijkheid om klachten over politiemensen aan te dragen. In beide steden werden derhalve vooral zaken onderzocht die door de korpsleiding zelf waren aangebracht.

In Rotterdam daarentegen werden klachten vanuit de bevolking nauwkeurig onderzocht en beoordeeld, maar werden klachten die door politiemensen tegen korpsgenoten waren aangebracht, grotendeels genegeerd.

De politiezuivering duurde langer dan voorzien. De onderzoeken vergden veel tijd. Intussen kampte de politie met ernstige personeelstekorten, door thuiszittend geschorst of gestaakt personeel, terwijl de druk om de reguliere politietaken (weer) uit te voeren toenam.

Apert foute politiemensen werden ontslagen en berecht, of alleen ontslagen. Het lidmaatschap van de NSB, de WA en de Nederlandse/Germaanse SS stond garant voor ontslag.

Naarmate het zuiveringsproces duurde lijkt de beoordeling milder te zijn geworden. Aanvankelijk waren politiemensen, die lid waren geweest van het Rechtsfront of een opleiding hadden gehad in Schalkhaar, geschorst of gestaakt met het vooruitzicht op ontslag. Later werd beslist dat lidmaatschap van het Rechtsfront of het hebben genoten van een opleiding aan het Politie-Opleidingsbataljon op zich (zonder andere misdragingen) geen reden voor ontslag was.

Talrijke politiemannen mochten in politiedienst blijven, maar kregen disciplinaire straffen opgelegd, variërend van degradatie, overplaatsing, tijdelijke of permanente uitsluiting van bevordering, vermindering van salaris, het inhouden van periodieke verhogingen tot een schriftelijke berisping.

Op de straflijsten van disciplinair gestraften staat vaak als strafreden vermeld:

“het in ernstige mate tekort schieten in het betrachten van de juiste houding gedurende de bezetting”.

In het kader van de zuivering zijn 7500 dossiers over politiemensen (zowel executief als administratietechnisch personeel) aangelegd. Uit telling van de namen van ontslagen politiepersoneel in de jaargangen 1945-1950 van *De Staatscourant* blijkt dat 1954 politiemannen op grond van het zuiveringsbesluit uit de verschillende korpsen zijn ontslagen.

Procentueel gezien komt het erop neer dat 40 tot 45 procent van de zittende politiemensen aan een onderzoek werd onderworpen, dat bijna 12 procent van hen werd ontslagen en ruim 7 procent disciplinair werd gestraft. Van de politiemensen, die aan het eind van de bezetting in dienst waren, werd in totaal 19 procent gestraft; 81 procent van de totale politiesterkte kreeg generlei straf opgelegd.

In het kader van de Bijzondere Rechtspleging werden 9 politiemensen ter dood veroordeeld en geëxecuteerd. Tientallen politiemensen kregen gevangenisstraffen opgelegd, met name nationaal-socialistische korpschefs en diensthoofden en medewerkers van speciale eenheden die joden, onderduikers en verzetsmensen hadden opgespoord en opgepakt. Vijftien jaar na de bevrijding zat daarvan niemand meer in de cel. Zij hadden hun straf uitgezeten of gratie gekregen.

Het Militair Gezag werd op 4 maart 1946 opgeheven. Bijna 6000 politiemensen hadden werk verricht voor de Politieke Opsporingsdiensten. Zij keerden terug in hun oude functie of gingen over naar de [Politieke Recherche Afdelingen](#), die als opvolgers van de POD's bij de reguliere korpsen doorspeurden naar voortvluchtige oorlogsmisdadigers en zaken afwikkelde voor de bijzondere gerechtshoven en de tribunalen.

De bezetting als onverwerkt verleden

De vreugde van de bevrijding duurde niet lang. De sociale en economische problemen waren groot. Spoedig eiste de wederopbouw alle aandacht op. Net als tijdens de bezetting trad de politie op tegen criminaliteit met betrekking tot het distributiesysteem en [zwarthandelaren](#).

Menig politieambtenaar was zich ervan bewust dat de bezettingstijd het imago van de politie terdege had geschaad en het lang zou kunnen duren voordat de burgerij het [respect voor en vertrouwen in de politie](#) zou herwinnen.

De woorden “Schalkhaarder” en “zwarte politie” werden scheldwoorden en de ballonbroeken van het Korps Rijkspolitie en de gemeentepolitiekorpsen werden “Moffenbroeken” genoemd.

In de interne verhoudingen binnen politiekorpsen bleef lang meespelen hoe iemand zich in de oorlog gedragen had. Politie mensen die tijdens de bezetting een accommoderende houding hadden aangenomen waren daardoor veel sneller bevorderd dan collega's die hun geweten lieten spreken en openlijk hun onwil of weerzin aangaande dienstorders hadden kenbaar gemaakt, waren ondergedoken of zelfs waren ontslagen en na de bevrijding weer in de politie opgenomen. Bij de herwaardering van rangen na de oorlog werd de scheefgroei voor een deel hersteld door bevordering van of het toekennen van een hoger rangnummer aan diegenen die hun geweten hadden laten prevaleren boven hun plichtsgetrouwheid, maar onvrede over bevorderingen en salariëring bleef de kop opsteken en bezwaarde de interne verhoudingen.

Voor politie mensen die psychische stoornissen hadden als gevolg van hun bezettingservaringen was er intern nauwelijks aandacht of begrip.

De eerste naoorlogse generatie ging zich in de jaren '60 afzetten tegen de wederopbouwmentaliteit van soberheid, saamhorigheid en gezagsgetrouwheid. De politie kreeg veel kritiek te verduren. Vaak werd verwezen naar de omstreden rol van de politie in de oorlog.

De bezetting was voor politie én samenleving nog onverwerkt verleden.

Excursie: Cor-FC

Direct na de Duitse inval saboteerde W. de Jonge, politiemans in Nijmegen, op eigen initiatief Duitse maatregelen. Langzaam kwamen contacten tot stand met gelijkgezinden binnen en buiten het politiekorps. Onder de verzetsmensen was de rechercheur bekend als "Cor". Begin '43 legden Nijmeegse politiemannen een kaartsysteem aan van NSB'ers, Rijksduitsers en andere Duitsgezinden. Cor's werk bestond onder andere uit het opsporen en schaduwen van agenten van de Sicherheitspolizei (SD) en van SD-activiteit verdachte personen. Ook raakte hij betrokken bij het illegale vervalsingwerk in Nijmegen.

Vanaf 1941 waren overal in het land falsificatiegroepjes ontstaan, die onderduikers en verzetsmensen zo nodig voorzagen van valse persoonsbewijzen en andere "officiële" papieren. Diverse groepjes gingen samenwerken. Uit deze samenwerking ontstond in maart 1944 de [Falsificatie Centrale](#) (FC) te Nijmegen. Contacten met de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) leidden tot opnemings van de Falsificatie Centrale in LO-verband. Bijkantoren waren gevestigd in Eindhoven (Zuiden), Den Haag (Westen) en Zwolle (Noorden).

Medio 1944 was Cor genooddaakt onder te duiken in de buurt van zijn geboorteplaats Zwolle. Nadat het zuiden bevrijd was en het FC-hoofdkantoor naar Den Haag verhuisd was, werd het bijkantoor te Zwolle draaiende gehouden door Cor en zijn verzetscollega's Jan-FC, Age-FC van het arbeidsbureau, Swen-FC, schoonzoon van een politiemans, en koeriers.

Binnen en buiten de FC-LO hebben naar schatting ongeveer 900 personen vervalsingwerk verricht. Onder hen waren drukkers, tekenaars, papierleveranciers, cliché- en stempelmakers.

Literatuur

Broekhoff, K.H., *Enkele aspecten van het politievraagstuk*, Alphen a/d Rijn 1945.

Bunt, H.G. van de en E. Niemeijer, *Honderd jaar Rijksrecherche. Terugblik en toekomst*, Amsterdam 1997.

Cohen, A.E., Een onbekende tijdgenoot: de laatste Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in Nederland, in: Paape, A.H. (red.), *Studies over Nederland in oorlogstijd 1*, 's-Gravenhage 1972, pp.170-191.

Cohen, A.E., Schuldig slachtoffer: de derde Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in Nederland, in: Paape, A.H. (red.), *Studies over Nederland in oorlogstijd 1*, 's-Gravenhage 1972, pp.192-210.

Dongelmans, M-J., *Acht eeuwen politie in Nijmegen*, Zutphen 1993.

Fijnaut, C., *De geschiedenis van de Nederlandse politie. Een staatsinstelling in de maalstroom van de geschiedenis*, Amsterdam 2007.

Groeneweg, N., en A. Hallema, *Van nachtwacht tot computermacht. Vijftig eeuwen politie en justitie*, Zaltbommel 1976.

Hoek, W. van den, *De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee*, 's-Gravenhage 1963.

Houwink ten Cate, J. en A. Kenkman, *Deutsche und holländische Polizei in den besetzten niederländischen Gebieten. Dokumentation einer Arbeitstagung*, Münster 2002.

Huizing, B. en K. Aartsma, *De zwarte politie 1940-1945*, Weesp 1986.

Kelder, J.J., *De Schalkhaarders. Nederlandse politiemannen naar nationaal-socialistische snit*, Utrecht/Antwerpen 1990.

Kenkman, A. en Chr. Spieker (Hg.), *Im Auftrag. Polizei, Verwaltung und Verantwortung. Begleitband zur gleichnamigen Dauerausstellung – Geschichtsort Villa ten Hompel*, Essen 2001.

Kok, R. en E. Somers, *het 40-45 boek. Fotocollectie Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*, Zwolle 2002.

Manneke, N., *Korps zonder kapsones. Geschiedenis van de Rotterdamse Gemeentepolitie 1340-1993*, Bussum 1993.

Meershoek, G., *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting*, Amsterdam 1999.

Meershoek, G., *De geschiedenis van de Nederlandse politie. De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving*, Amsterdam 2007.

Müller-Scholtes, H., Die niederländische Polizei, ihr Wesen, ihre Geschichte und ihre Neuorganisation, in: *Die Deutsche Polizei, 9. Jahrgang, Nummer 14, Berlin, 15. Juli 1941*, pp. 257-261

Perrick, F., *Politie in Nederland; een inleiding tot haar geschiedenis, organisatie en taak*, Zwolle 1982.

Presser, J., *Ondergang*, Den Haag 1965.

Smeets, J., *De geschiedenis van de Nederlandse politie. Verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat*, Amsterdam 2007.

Veld, N.K.C.A. in 't, *De SS en Nederland*, Amsterdam 1987.

Wal, R. van der, *De geschiedenis van de Nederlandse politie. De vakorganisatie en het beroepsonderwijs*, Amsterdam 2007.